

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет філології, історії та політико-юридичних наук
Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин

Середня освіта (Історія)
014.03 Середня освіта (Історія)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня *магістр*

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІТИЧНИХ КАРИКАТУР НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В 11 КЛАСІ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ ПЕРІОДУ “ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ” (ЗА МАТЕРІАЛАМИ САТИРИЧНОГО ЖУРНАЛУ “ПЕРЕЦЬ”)

Студентки **ДЕРЕВЕНКО АНАСТАСІЇ ВІКТОРІВНИ**

Науковий керівник

Бровко Альона Григорівна

к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та
міжнародних відносин

Ніжинського державного університету ім..
М.Гоголя

Консультант:

Рецензент:

Рецензент:

Допущено до захисту. Допущено до захисту

Завідувач кафедри _____ “ ___ ”

Ніжин 2023

Анотація

Досліджуючи питання “використання політичних карикатур на уроках історії в 11 класі для вивчення радянської пропаганди періоду "Холодної війни" (за матеріалами сатиричного журналу "Перець)", наукову роботу було розділено хронологічно на два розділи, які в свою чергу складаються з двох – трьох підрозділів. Дана тема досліджень є актуальною, бо використання карикатур в процесі навчання історії, сьогодні є доцільним. Учні за допомогою цих візуальних елементів вчать аналізувати та обґрунтовувати свої думки на різноманітні теми.

У першому розділі подано інформацію, про історію створення карикатури у світі. Від появи її в Великій Британії, Франції та розповсюдження її по всьому світу на початку ХХ століття. Крім цього проаналізовано історичні відомості про дії авторів сатиричного журналу “Перець” з 1922 року, після Другої світової війни та по сьогоднішній день.

У другому розділі проаналізовано низку номерів журналу “Перець” з 1949 по кінець ХХ століття. Ключову роль нашого дослідження було присвячено ролі політичної карикатури у процесі навчання історії в 11 класі. Карикатуристи даного журналу зображували історичних осіб та події у формі тварин та гіперболізовано, бо це було необхідно в той час.

Ключові слова: політична карикатура, історія, журнал «Перець», сатира, гумор.

Abstract

Investigating the issue of "the use of political cartoons in history lessons in the 11th grade to study Soviet propaganda of the "Cold War" period (based on the materials of the satirical magazine "Pepper")", the scientific work was divided chronologically into two sections, which in turn consist of two or three subdivisions. This topic of research is relevant, because the use of caricatures in the process of teaching history is appropriate today. With the help of these visual elements, students learn to analyze and justify their opinions on a variety of topics.

The first chapter provides information about the history of caricature creation in the world. From its appearance in Great Britain, France and its spread throughout the world at the beginning of the 20th century. In addition, historical information about the actions of the authors of the satirical magazine "Pepper" from 1922, after the Second World War and up to the present is analyzed.

The second chapter analyzes a number of issues of the magazine "Perets" from 1949 to the end of the 20th century. The key role of our research was devoted to the role of political caricature in the process of learning history in the 11th grade. Cartoonists of this magazine depicted historical persons and events in the form of animals and hyperbolized, because it was necessary at that time.

Keywords: political caricature, history, magazine issue, satire, humor.

Перелік скорочень

ЗМІ – Засоби масової інформації.

НАТО - Організація Північноатлантичного догóвóру.

СЕНТО – Організація центрального договору.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6-9
РОЗДІЛ I	
КАРИКАТУРА ЯК ДЖЕРЕЛО ПІЗНАННЯ ІСТОРІЇ.....	10-27
1.1. Карикатура як об'єкт дослідження.....	10-19
1.2. Журнал "Перець" як інструмент радянської пропаганди в період "холодної війни".....	19-27
РОЗДІЛ II	
ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З КАРИКАТУРАМИ ЖУРНАЛУ "ПЕРЕЦЬ" НА УРОКАХ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ.....	28-57
2.1. Карикатура за типологією: Образ НАТО в карикатурі.....	28-39
2.2. Американська зовнішня політика як об'єкт висвітлення в карикатурі.....	38-51
2.3. Локальні конфлікти в карикатурі.....	51-57
ВИСНОВКИ.....	57-59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	60-66
ДОДАТКИ.....	67-80

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогоднішній час пропаганда в різних її проявах поширюється майже по всьому світу. Це пояснюється бажанням влади якомога довше протриматися при керівництві країною та реалізувати свою політику та стратегію. Важлива роль у веденні пропагандистської діяльності належить політичним карикатурам, які активно використовувалися в ХХ під час ведення холодної війни. Саме тому, при проведенні уроків історії в 11 класі, а саме теми присвяченій подіям «Холодної війни», учителю, для висвітлення кризи між СРСР та США яка тривала зсередини по кінець ХХ століття, доцільно використати політичну карикатуру, як один із жанрів мистецтва. Залучення карикатури як візуального джерела, дасть можливість учням більш глибоко зрозуміти соціокультурні аспекти того періоду та офіційні події, що їм слідували. Використання даного ілюстративного матеріалу на уроках історії в 11 класі слугує для більшої зацікавленості учнів із даної теми. Карикатури виступають візуальним елементом, що доповнює теоретичний матеріал, та сприяє залученню учнів до історії через сатиру та гумор.

Для висвітлення досліджуваної проблеми, було проаналізовано низку номерів сатиричного журналу "Перець". На сторінках даного видання зображено політичних діячів, важливих історичних осіб та події через образ карикатури в нелегкі часи радянської пропаганди періоду "Холодної війни". Все це подано в сатиричній манері радянських авторів на теми які хвилювали світ в той час.

Історіографія. Проблема створення та застосування карикатури, її ролі в навчальному процесі привернула увагу низки дослідників. Зокрема, світ побачили такі праці, як: "Історія карикатури у Європі", "Карикатура суть та види". Крім цього такі науковці, як Олександр Ковінька, Федік Ю.М. акцентували свої думки на тому, що саме карикатура через гумор показати важливий період в історії людства у своїх працях: "Розквітає сатира чи ...

одмирає? / Олександр Ковінька // Прапор, № 2, 1968”, “ Роль політичних карикатур та їх специфіка у сучасних англomовних медіа”.

Крім цього проаналізовано праці Желіби О.В. “ Урок історії: спроба відповіді на виклики сьогодення” та “ Сучасні інформаційні технології при викладанні фахових дисциплін (історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін)”, де вказано про нові методи процесу навчання, а саме застосування візуальних джерел під час вивчення нового матеріалу на уроках історії.

Саме аналіз номерів журналу "Перець" став головним джерелом для нашого дослідження. Бо цікаво було простежити думки авторів від середини та до кінця ХХ століття. Як вони змінювалися із зміною влади в радянському Союзі після смерті Сталіна та розвалу СРСР в 1991 році.

Таким чином попередній аналіз історії в період “Холодної війни” в рамках дослідження номерів сатиричного журналу "Перець" дозволив висунути **гіпотезу** дослідження: використання політичних карикатур на уроках історії в 11 класі для вивчення радянської пропаганди періоду "Холодної війни" (за матеріалами сатиричного журналу "Перець") є доцільними, бо карикатури вчать учнів дивитися на цю подію через сторінки гумористичного журналу та бачити ті важливі елементи, які конструювали світ в той час.

Новизна роботи полягає в тому, що вперше здійснено комплексне дослідження політичної карикатури періоду “Холодної війни”, опублікованої на сторінках гумористичного журналу “Перець” та висвітлено особливості їх використання на уроках історії.

Об’єкт дослідження: політичні карикатури опубліковані на сторінках сатиричного журналу «Перець» та особливості їх використання при вивченні періоду «Холодної війни» на уроках історії.

Предмет дослідження: вивчення методики застосування політичної карикатури, як візуального джерела, при викладанні історії в старшій школі.

Метою дослідження є дослідження методики роботи з політичною карикатурою при вивченні періоду «Холодної війни» на уроках історії України в 11 класі.

Поставлена мета передбачає виконання таких дослідницьких **завдань**:

1. Охарактеризувати поняття карикатури, визначити її роль при вивченні історії в старшій школі.
2. Охарактеризувати журнал "Перець" як інструмент радянської пропаганди в період "холодної війни."
3. З'ясувати, особливості зображення НАТО в сатиричному журналі "Перець".
4. Виділити американську зовнішню політику як об'єкт висвітлення в карикатурі.
5. Визначити Локальні конфлікти в третій країнах світу.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період від 12 березня 1947 р. по 25 грудня 1991 р. Встановлення нижньої хронологічної межі визначається початком періоду "Холодної війни" (1947 р). Верхня межа детермінується розпадом Радянського Союзу (1991 р).

Для розв'язання поставлених завдань використано групу наукових **методів**: історичного (хронологічного), системно-структурного, ретроспективного.

Історичний (хронологічний) метод дав можливість прослідити та виділити етапи творення карикатури у часі. Від її зародження у ХІХ столітті та її розвиток у ХХ-ХХІ столітті, а саме поява нового під жанру політичної карикатури.

Системно-структурований метод направлений на вивчення об'єктів та явищ минулого та на основі цього проаналізувати їхню структуру та завдання,

які поставленні перед цим. Це дало нам змогу проаналізувати роль політичної карикатури у важкий час періоду “Холодної війни”. Та вплив радянської пропаганди на читачів сатиричного журналу “Перець”.

Ретроспективний метод дозволив за допомогою дослідження різноманітних джерел розкрити значення та суть номерів журналу та зображених у них різного роду карикатур. Та їх аналіз під час процесу навчання історії в 11 класі.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що дані результати можна застосувати до роботи із групами людей тих країн де раніше була популярна радянська пропаганда. Щоб навчити їх думати по новому, без упереджень про діяльність країн Європи, США та третіх країн в період “Холодної війни”.

Апробація результатів магістерського дослідження відбулася шляхом виступа на всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми теорії та методики навчання історії» (м. Запоріжжя, 10 травня 2023 р.). З темою “Використання політичної карикатури на уроках історії для вивчення радянської пропаганди періоду “Холодної війни” (за матеріалами сатиричного журналу “Перець”)”. Також за темою магістерського дослідження здійснено публікацію “Використання політичних карикатур як джерела вивчення “Холодної війни” в старшій школі (на матеріалах журналу “Перець”)[7].

Структура роботи обумовлена поставленою метою та завданнями досліджування та побудована за хронологічним принципом. До її складу входить вступ, два розділи, які мають свою підструктуру: до першого розділу входить, два підрозділи, до другого – три підрозділи, висновки, список використаних джерел та літератури та додатків.

РОЗДІЛ І

КАРИКАТУРА ЯК ДЖЕРЕЛО ПІЗНАННЯ ІСТОРІЇ

1.1. Карикатура як об'єкт дослідження

Під час навчання у закладах освіти, вчителя повинні приділяти увагу культурній сфері та її впровадження у шкільну програму. Це можна зробити, наприклад використовуючи історичні джерела та ілюстративний матеріал на уроках історії. Крім цього слід зазначити, що у розвитку культури одну із ролей відіграє карикатура, як один із видів мистецтва. Вона повинна показати глядачеві, нашому випадку учню, як можна жартівливо зобразити ту чи іншу подію, історичну постать без образи з її сторони.

Щоб розібратися в цьому питанні, потрібно пояснити що таке взагалі карикатура, у широкому розумінні, означає зображення, де цілеспрямовано створюється комічний ефект, поєднуються реальні та фантастичні елементи, а також перебільшуються і підкреслюються характерні особливості фігури, особистості, одягу, поведінки людей, а співвідношення з навколишнім середовищем змінюються. Цей вид мистецтва включає несподівані порівняння і уподібнення.

Карикатура володіє широким спектром варіацій і може бути зіставлена з карнавальним дійством, театральною буфонадою, літературним бурлеском і епіграмою. Вона має свої коріння в античній художній культурі, пізніше розвивалася в середньовічних рельєфах, народній творчості, зокрема в лубках. Методи карикатури можуть бути застосовані в різних видах джерел, таких як, наприклад, плакат.

У більш вузькому сенсі, карикатура - це специфічний жанр образотворчого мистецтва, який переважно використовує графіку і рідше живопис і скульптуру. Головною метою карикатури є вираження образливої сатири з чіткою ідейною соціально-критичною спрямованістю [20].

Розвиток карикатури зазвичай пов'язаний з періодами великих суспільних конфліктів і активності народних мас, коли вона стає потужним і ефективним засобом для демократичних сил. Походження жанру карикатури пов'язане з подіями, такими як Селянська війна 1524-26 в Німеччині, Реформація, та перші буржуазні революції у 16-18 століттях в Нідерландах, Англії та Франції.

Розбираючи дану тему на уроках всесвітньої історії доцільно буде розповісти учням про карикатуру, як міжнародний жанр що почав зароджуватися в 16-18 століттях та яким чином він міг повпливати на тогочасний світ. Учні повинні засвоїти, що даний жанр творчості може слугувати джерелом вивчення, як історії в цілому так і окремих тем про які учитель розповідає на уроках всесвітньої історії.

Можна навіть порівняти, як карикатуристи зображували історичних осіб чи історичні події від початку XVI століттям та закінчуючи сьогоденням. Адже протягом цього періоду карикатура виявляла явний зв'язок з народною мораллю, традиціями лубком, та естетичними принципами фольклору. Це спостерігається і в багатьох наступних етапах розвитку карикатури, таких як російська карикатура 1812 року, мексиканська політична графіка 1910-х років та китайська 1920-х років. Важливу роль у карикатурі відіграє текст, який часто супроводжує зображення і доповнює його смисловою інформацією.

На цьому питанні слід зосередити увагу учнів, бо карикатура це не тільки зображення якоїсь комічної сценки, а й відображення дійсності того чи іншого періоду через текст. Тому, що як правило карикатури змальовували важливі історичні події тієї епохи про, яку може розповідати учитель. І учні повинні вміти аналізувати не тільки картинку, а й текст, дивлячись так сказати між рядків. Що нам хотів донести автор у даному зображенні.

Бо як ми знаємо вміння аналізувати є досить важливим аспектом, для пізнання у ході вивчення не тільки історії, а й цілого світу. Вона вчить учнів

розкладати окремі події чи життя історичних осіб на окремі полицки та розуміти чому наприклад, почався період "Холодної війни" після Другої світової війни [18].

Карикатура відзначається активною громадською роллю, яка виявляється у різних формах її розповсюдження - наймасовіших у світі образотворчих мистецтв. Вона використовує найпопулярніші види графіки, такі як ксилографія, офорт, літографія, а також друкарський верстат, щоб поширюватися у вигляді "летючих листків", ілюстрацій для журналів та газет, доступних альбомів та інших форм.

Слід виділити декілька шляхів розвитку карикатури. До першого відноситься роль карикатури в 19 столітті. Початковим етапом теоретичного осмислення самостійної естетичної цінності карикатури було початок 19 століття, коли романтики, зосереджені на естетиці, виділяли іронію і гротеск як важливі елементи. Проте вже в першій половині 18 століття картина і гравюра У. Хогарта, що висміювали особливості тогочасного англійського суспільства, стали початком систематичного розвитку карикатури як важливого напрямку образотворчого мистецтва.

Також, у цей час сформувалася характеристична риса карикатур - оперативна реакція на великі події суспільного і політичного життя, міжнародну політику. Карикатури-лубки Великої французької революції, англійські "антинаполеонівські листи" та російські сатиричні "народні картинки" І. І. Терebeneва, А. Г. Венеціанова, І. А. Іванова були спрямовані проти загарбницьких домагань Наполеона і французоманії дворянства. А. О. Орловський створив іронічні "портрети" кріпосників [16].

До другого напрямку відноситься. Карикатура в літературній публіцистиці. У 19-20 століття розвиток карикатури був тісно пов'язаний з літературною публіцистикою, починаючи від політичних памфлетів і закінчуючи побутовими фейлетонами. Карикатуристи активно співпрацювали

з передовими журналами та газетами, використовуючи їх соціально-політичний потенціал.

Прогресивна карикатура 19 століття активно брала участь в класових боях і ставила собі за мету критичний реалізм, зосереджуючись на проблемі захисту прав і гідності особистості в умовах панування грошей. Вона часто висміювала буржуазні цінності та ставила під сумнів політичний устрій та суспільне життя. Особливо виділяється творчість видатного карикатуриста О. Дом'є, який вмів зображати різні грані соціальної сатири, від гострих звинувачень до гумористичних відтінків. Навіть при обмеженнях цензури карикатура знаходила свій вираз у побутових сценах та нравописах, де змішувалися гостра сатира та висміювання політичних вад.

У російських сатиричних журналах середини 19 століття, таких як "Іскри" і "Гудок", використовувались прийоми, що допомагали читачеві розгадати сатиричний зміст сцен. Карикатуристи, такі як Н. А. Степанов, Н. В. Ієвлев і П. М. Джмелів, брали активну участь у боротьбі проти самодержавства і кріпацтва.

Вони створювали карикатури іносказання та сатиричні сцени-алегорії, в яких поняття праці, капіталу і свободи персоніфікувалися у персонажів. Один із найефективніших і потужних сатиричних засобів – гротесковий узагальнений образ, відомий як "соціальна маска". Це був портрет-шарж або збірний образ, що уособлював типові риси представників панівних класів.

Наступний напрямок розвитку це карикатура в радянському мистецтві. У 20 столітті карикатура стала відображенням взаємодії суспільних сил. Наприклад, в карикатурах часів Революції 1905-07 в Росії, наряду з загальнодемократичними зусиллями за свободу, вони також висловлювали соціалістичні ідеї, що пізніше знайшли своє втілення в політичних малюнках відомої більшовицької газети "Правда". Особливо вразливою і емоційно насиченою була антимилітаристська карикатура, яка протестувала проти

імперіалістичної загарбницької політики, призводячи людство до страждань і мук. Найбільший вплив на карикатуру мав Ф. Мазерель з його поєднанням гротеску, трагізму і романтичної патетики [14].

У початкові роки Радянської влади, карикатура стала важливою частиною різних агітаційно-масових видів мистецтва. Вона знайшла своє місце в сатиричних плакатах, зокрема у "Вікнах ЗРОСТАННЯ," які були характерні для революційних років. Творчість таких митців, як М. М. Черемних, В. В. Маяковський, Д. С. Моор, В. Н. Дені, В. В. Лебедєв, відзначалася політичною активністю, прямим зверненням до широких народних мас, а також соціальною визначеністю критичного пафосу, спрямованого проти зовнішніх і внутрішніх ворогів революції.

У 1920-1930-х роках в РРФСР та інших республіках почали з'являтися численні сатиричні журнали, які стали осередком розвитку професійної карикатури. В числі майстрів своєї справи були І. А. Малютін, М. М. Черемних, А. А. Радаков, Л. Г. Бродати, Б. Є. Єфімов, Н. Е. Радлов, Ю. А. Ганф, К. П. Ротов, Б. І. Антоновський, Кукринікси, А. М. Канівський, В. Н. Горяєв, К. С. Єлісеєв, Б. І. пророків, Л. В. Сойфертіс, І. М. Семенов, А. Азімзаде, та В. Г. Литвиненко. Їх регулярно публіковані в газетах твори мали велике політичне значення, викриваючи сили світової реакції, імперіалізму і колоніалізму.

Під час Німецько-радянської війни 1941-1945 років, карикатура відіграла важливу роль у патріотичному вихованні народу та боротьбі з фашистською агресією. Вона була широко поширена в журналах, газетах (включаючи фронтові), агітаційних листівках і займала важливе місце на плакатах, зокрема в "Вікнах ТАСС".

Розглядаючи даний період та існування в цей час карикатури є важливим елементом під час вивчення цієї теми. Тому, що слід дивитися на карикатуристів та те, що вони зображували під різними кутами. Як ми знаємо,

щоб порівняти дані про подію слід звертатися до декількох історичних джерел. Так із карикатурою учитель на уроці повинен пояснити учням різні підходи до написання карикатур. Одним із цих підходів була боротьба проти фашистської агресії. А з іншого боку Радянська влада займалася пропагандою, яка могла нашкодити населення її країни. Тому учні повинні вміти застосовувати історико-порівняльний метод у вивчення даної теми.

Чому саме цей метод ? Бо за допомогою нього учні можуть встановити схожі та відмінні риси між історичними явищами, що вивчаються. А саме, як карикатура діяла в межах Радянського Союзу та проти інших країн в межах зовнішньої політики [13].

Після закінчення війни карикатура продовжила свій розвиток, розширюючи коло тем, що висвітлювали різні аспекти міжнародного та внутрішнього життя, історії, побуту, а також боротьбу з пережитками капіталізму.

Різновидом карикатури є політична карикатура - це форма мистецтва, в якій політичні теми, події, особистості або проблеми висміюються або критикуються за допомогою комічних або гострих зображень. Це один із способів політичної сатири, який використовується для висловлення політичних поглядів, коментування суспільних проблем, розкриття корупції або інших недоліків у політиці [11].

Взагалі сфера політики є одним із аспектів життя населення тієї чи іншої країни. Тому розумітися в ній потрібно всім, а особливо підростаючому поколінню. Особливо це стосується ХХ століття та сьогодення. Наше дослідження стосується саме цього періоду і коли йде розмова про політичних діячів, учням можна запропонувати один із методів навчання історії, а саме співставлення президентів та країн де вони керували починаючи із середин ХХ століття сьогодення. Це можна зробити шляхом впровадження QR-кодів до шкільних підручників із всесвітньої історії.

Сфера нових технологій дозволяє поринути у світ минувши краще ніж це було сто чи навіть п'ятдесят років тому. Учні можуть розглядати політичні перипетії ХХ століття шляхом відеороликів, а не тільки зображення, які вміщені у шкільних підручниках.

Карикатури часто створюються художниками, які використовують спрощені або перекручені зображення політиків, державних діячів або громадських діячів, щоб підкреслити їхні риси, звички або поведінку. Карикатури можуть бути зрозумілі і гостро критичні, або ж вони можуть містити підтекст, який вимагає розуміння контексту або відомостей про події, щоб повністю зрозуміти послання [12].

Вони можуть бути опубліковані в газетах, журналах, інтернет-ресурсах або виставлятися на виставках. Вони допомагають спонукати глядачів або читачів задуматися над політичними питаннями, піднести до уваги конкретні проблеми або сприяти гумористично мупідходу до політики.

Зазвичай політичні карикатури заохочують вільне висловлення думок та свободу слова, але вони також можуть бути предметом контроверзій або критики з боку тих, хто їх зображено. У деяких країнах, де свобода слова обмежена, політичні карикатури можуть мати політичні, або правові наслідки для художників, які їх створюють.

Слід сказати, що політична карикатура використовується як засіб комунікації з глядачами або читачами. Вона може відображати різні політичні погляди та думки, поширювати ідеї або пропагувати певну політичну тезу. Через свою здатність привертати увагу і створювати емоційну реакцію, політичні карикатури можуть впливати на громадську думку та сприяти обговоренню політичних питань.

Політичні карикатури можуть мати різні стилі та підходи. Деякі карикатури можуть бути більш м'якими і гумористичними, використовуючи комічні зображення та ситуації для висміювання політичних фігур або подій.

Інші можуть бути більш гострими та критичними, намагаючись викрити недоліки або скандальні аспекти політики. Деякі карикатури можуть використовувати символіку, метафори або алегорії, щоб передати своє послання.

Наприклад, політичні карикатури можуть зображувати політиків як тварин або персонажів знаменитих казок, щоб показати їхні характерні риси або поведінку. Вони також можуть використовувати різні символи, які асоціюються з певними політичними ідеями або рухами.

Карикатура поєднує два основних засоби для створення комічного ефекту: словесні (вербально-текстові) та візуальні (графічні). Вона містить кілька важливих компонентів:

1. Текстові елементи, такі як назва, підписи (в формі монологу або діалогу між персонажами), репліки персонажів, які допомагають у створенні комічної ситуації.
2. Візуальна складова, яка включає розміщення цих текстових елементів на малюнку та додаткові надписи, коли портретна схожість персонажів не є очевидною або зовсім відсутня.
3. Коментар, доданий самим художником, який доповнює малюнок та допомагає зрозуміти сенс карикатури.

За дослідженнями учених, існують три способи взаємодії тексту та ілюстрації:

Карикатура може бути зрозуміла без докладного тексту, оскільки її сенс передається переважно через графічні елементи, такі як шарж, перебільшення реальності, метафори, поєднання реального та фантастичного, або зіставлення непок'єднаних ідей.

Розуміння карикатури вимагає однакової уваги до обох складових частин - вербальної та візуальної.

Основний сенс карикатури може залежати від тексту, що супроводжує її зображення [10].

Саме за допомогою зображення: картинок, тексту, ми уявляємо собі ті історичні події, які відбувалися у тому ж самому ХХ столітті. Та учитель спираючись на ці види інформації розповідає по факту життя людей (відомих чи маловідомих), їх вчинки що могли та відіграли важливу ролі у творенні всесвітньої історії сотню чи навіть тисячу років тому.

На думку А. Артемової між вербальними та зображальними компонентами у карикатурі існують різноманітні види зв'язків, які реалізуються: 1) автосемантично (пряма денотативна співвідносність, опосередкована денотативна співвідносність, різна смислова) 2) семантично (структурний зв'язок, дейктичний зв'язок, ідентифікуючий; повна змістова залежність вербального ряду, зв'язок, що ґрунтується на смисловому протиріччі між вербальними та зображальними компонентами. Роль двох компонентів при передачі інформації різна. Візуальний ряд представляє собою: місце дії, саму дію, дійових осіб. Вербальний ряд дублює зображення, доповнює інформацію, яку представляє малюнок, або грає роль “сміслового ядра” карикатури.

Влучна карикатура напочатку будь-якого тексту повертає до нього читацьку аудиторію, іноді – замінює собою весь текст. Це свого роду заголовок, основний зміст думки, яка розкривається у творі; або ж спосіб подивитися на проблему під зовсім іншим ракурсом з елементами тонко підмічених деталей, історичних асоціацій та метафор.

Отже, у ході нашого дослідження, ми прийшли до висновку, що зародження та творення карикатури є одним із шляхів подачі інформації для учнів усіх типів навчальних закладів. За допомогою новітніх технології учні

можуть краще зрозуміти дії тієї історичної особи в той чи інший період часу. А одним із видів цього жанру є політична карикатура. Тому, що саме вона шляхом жартівливої гіперболізації може показати політиків та їх діяльність чи то негативну чи то позитивну, для країни. І крім цього шлях її створення, як одного із видів образотворчого мистецтва був досить таки тернистим. Бо десь її забороняли, чи піддавали цензурі, як це робили в Радянському Союзі.

1.2. Журнал "Перець" як інструмент радянської пропаганди в період "холодної війни"

Період "холодної війни" характеризується протистояння між США та СРСР. Капіталістичний Захід і комуністичний Схід намагалися залучити на свій бік якнайбільше союзників і використовували різні методи впливу, серед яких пропаганда займала важливе місце. Під час Холодної війни інформаційна кампанія була дуже успішною і її вплив відчутний навіть у сучасності.

Перед тим як розглядати особливості пропаганди під час Холодної війни, важливо надати загальне означення цього поняття. Пропаганда - це діяльність, спрямована на поширення конкретних ідеалів і переконань шляхом використання різноманітних інформаційних засобів. Протягом багатьох століть вона використовувалася переважно під час кризових ситуацій таких як війни або революції, для формування сприятливих суспільних настроїв. Дослідники виокремлюють такі основні стратегічні завдання пропаганди:

1. Мобілізувати ненависть стосовно ворога;
2. Втримати прихильність союзників;
3. Зберегти позитивне ставлення нейтральних країн і, за можливості, перетягнути їх на свою сторону;
4. Деморалізувати супротивника.

У своїй історії, елементи пропаганди використовувалися різними лідерами, такими як Александр Македонський, Юлій Цезар і Наполеон

Бонапарт. Проте, за часів Отто фон Бісмарка, пропагандистська діяльність набула сучасних форм і почала використовуватися не лише в часи війни, а й у мирний час. Він використовував пресу для поширення негативних коментарів щодо Франції, що сприяло утвердженню образу Франції як ворожої сили в німецькому суспільстві. Проте ключовими подіями для розвитку пропаганди стали Перша та Друга світові війни. Вони не лише розширили інструментарій інформаційного впливу, але й зробили його важливою практикою в зовнішній політиці.

Потрібно виокремити особливості Радянської пропаганди. Вона представляла собою офіційний спосіб поширення комуністичної ідеології, образу життя та політики монопольної влади КПРС в СРСР та її розповсюдження в усьому світі. Це включало в себе рекламу переваг радянського соціалізму порівняно з відкритим суспільством, а також критику "загниваючого" капіталізму та заходів за допомогою нав'язливих інсинуацій.

Ця пропаганда мала своєю основою ідеологію марксизму-ленінізму (іноді сталінізму) і втілювала прагматичні цілі та інтереси державної імперської влади та радянської партійної еліти.

В СРСР пропаганда розроблялася і спрямовувалася спеціальними партійними та державними органами та установами, і вона мала різні назви, такі як "Пропаганда і агітація", "Пропаганда та масова інформація", "Ідеологічна та виховна робота", "Освіта мас". Після розпаду СРСР і закінчення монопольної влади КПРС ця пропаганда отримала критичні оцінки, включаючи терміни такі як "тоталітарна", "промивання мізків", "цілеспрямована дезінформація" і т.д.

Радянський Союз впродовж ХХ століття був найбільшою силою в сфері пропаганди. Ще з 1917 року Володимир Ленін використовував інформаційний вплив для досягнення успіху більшовицької революції. Ефективність пропагандистської машини була настільки вражаючою, що СРСР почав використовувати її навіть у мирний час, зокрема, щоб забезпечити лояльність

громадян режиму та створити позитивний наратив для нової держави на міжнародній арені.

Пропаганда Радянського Союзу під час Холодної війни визначалася використанням контрастів. СРСР представляли як країну рівних можливостей, де відсутня бідність і кожен громадянин має важливу роль у "комуністичному будівництві". Радянська рівність та соціальна справедливість порівнювалися з нерівністю в Сполучених Штатах, де жадні капіталісти заважали нормальному життю звичайних людей. Слогани "Хто був ніким, той стане всім" та "Від кожного — за здібностями, кожному — за потребами", [10] особливо в 1950-х роках, призначалися для відображення привабливості СРСР у порівнянні з США, де громадяни страждали від низьких заробітних плат, безробіття, несвоєчасної медичної допомоги та обмежених можливостей для самореалізації.

СРСР використовував ще один аргумент у своїй пропаганді, який полягав у підкресленні воєнного характеру зовнішньої політики США. Головна ідея, яку СРСР намагався впровадити, полягала в тому, що американці готувалися до Третьої світової війни, яка мала бути ще більш кривавою, ніж попередні глобальні конфлікти, через застосування ядерної зброї. Спрямованість США полягала в повному знищенні миролюбного Радянського Союзу та його сателітів або ж в їхньому захопленні та підпорядкуванні з метою встановлення несправедливого капіталістичного устрою. Ключовим було також підкреслення негативного впливу НАТО, який, на думку радянської пропаганди, намагався провокувати конфлікти, зокрема за допомогою створення військових баз біля кордонів СРСР[11].

Враховуючи той факт, що пропаганда проникла в СРСР ще з часів Жовтневої революції, його громадяни легко приймали образ "нового ворога", яким стали Сполучені Штати Америки. Держава використовувала перевірені часом методи, такі як агітаційні плакати, портрети Леніна та Сталіна, святкові паради, цензура ЗМІ та соціалістичні змагання, і застосовувала їх не лише в межах СРСР, але і в соціалістичних країнах, які входили до Організації

Варшавського Договору. У Азії і Африці СРСР представлявся як дружній країна, яка підтримує своїх товаришів у боротьбі проти колоніального гніту. У Сполучених Штатах і країнах Заходу радянські агенти намагалися розжигати конфлікти, які існували в суспільстві і, всіляко, сприяли демонстрації переваг соціалістичного устрою.

Сполучені Штати Америки також активно включилися в ідеологічну битву Холодної війни. Вони намагалися не лише протистояти радянському інформаційному впливу, але й збільшити свою привабливість для потенційних союзників і сателітів. У американському сприйнятті радянський Союз з'явився як агресор, "червона загроза", "червоний айсберг", який намагається поширити свою руйнівну ідеологію по всьому світу. Після створення СРСР ядерної та водневої бомби, США почали боятися, що він може їх використати і спровокувати Третю світову війну, і ця ідея також відобразилася в американській пропаганді. Протягом Холодної війни американські політики неодноразово висловлювали гостру риторику щодо радянського режиму, особливо Рональд Рейган назвав його "імперією зла"[9].

З самого початку існування Радянського Союзу, особливо під час "холодної війни", його пропаганда активно веде інформаційну боротьбу проти демократичних країн Заходу та власного населення. Розповсюдження злісних, шкідливих та наклепницьких фейкових чуток отримало назву "активні заходи" в професійному жаргоні спецслужб. Для створення цих фейкових історій спочатку використовувалися ЗМІ третіх країн, які були під контролем КДБ. Початково фейковий міф публікувався в незначущих закордонних ЗМІ, а потім поширювався через "агентів впливу" та радянські ЗМІ. Офіцери закордонної служби КДБ мусили витратити значну частину свого часу на ці "активні заходи". За даними військового історика Томаса Богхардта, у 1980-х роках радянська розвідка витрачала щорічно 3 мільярди доларів на проведення "активних заходів"[7].

Вагому роль у реалізації радянської пропаганди відігравав журнал «Перець». Даний журнал був заснований у 1922 році в місті Харків, Україна. Цей гумористичний журнал став популярним серед українських читачів завдяки своєрідному поєднанню сатири, гумору, комічних ілюстрацій та карикатур.

На початку заснування, журнал «Перець» виходив два рази на рік, за участі Василя Елла-Блакитного та Остапа Вишні. Спочатку він видавався російською мовою і лише через п'ять років його почали видавати українською мовою. З 1927 по 1934 рік журнал видавався як додаток до “Вістей ВУЦВК”, редактором був — Василь Чечвянський,

Велику популярність журналу забезпечив Остап Вишня, який у слобожанців, на думку деяких літературознавців, був найулюбленішим письменником після Тараса Шевченка. Від 1933 року в редакції “Червоного Перця” почалися арешти, владі не подобалася критика в часописі. Внаслідок репресій даний журнал перестав виходити. З 1933 до 1941 він не виходив у світ, але був поновлений у Києві 14 травня.

Наступні 50 років — з 1941-го до 1991-го — були надзвичайно насиченим періодом для журналу. Це відображалось і в темах для художників-сатириків, і загалом у співвідношенні візуального й текстового матеріалу у виданні. Зокрема, 1941-й був цікавим часом для відродження “Перцю”, оскільки з'явився часопис у мирний період, а вже далі виходив під час Другої світової війни. Таким чином, можна чітко побачити, як об'єкт сатири змінюється від внутрішніх ворогів до зовнішніх — нацистів.

Радянська преса почала звинувачувати даний журнал у ідейній шкоді, який він ніс у маси, про що сказано у наступному твердженні “літературних покидьків отруїти свідомість нашої молоді, завдати шкоди справі ідейного виховання радянського народу” [9, с. 3]. І врешті-решт 4 жовтня 1946 року вийшла постанова ЦК КП(б)У “Про журнал сатири та гумору „Перець””: “...незадовільне ведення журналу... втративши політичну цілеспрямованість, редакція журналу стала на неправильний шлях, надаючи місце на сторінках

журналу ідеологічно шкідливим писанням і вульгарним вправам низькопробних гумористів [П. Лубенському, Ю.Дольду, І. Ляпіну, М. Куценку]”.

Ми бачимо, що радянській владі не подобалося те, що зображували митці у журналі. Що стосується відображення в журналі періоду “Холодної війни”, то цікавим є зразок другого номеру 1957 року, який акцентує увагу на зовнішньому ворогові — американцях, що властиво епосі холодної війни, а цікавим є те, що обкладинка №3 вже викриває та висміює алкоголізм. Тобто було переміщено орієнтир видання із зовнішніх проблем на свої радянські внутрішні [12].

За традицією великі сторінкові карикатури друкувалися на першій і останній сторінці обкладинки (так званій “задник”, на якому звичайно публікують малюнки на міжнародну тему). Якщо передивитися комплекти “Перця” за всі роки його виходу, то можна переконатися, що ця пропорція літературного та образотворчого матеріалу є загалом типовою для журналу (хоча кількість малюнків може варіюватися залежно від їхнього розміру).

Якщо ж говорити про сучасний стан видання журналу, виконує роль сатиричного видання, що реагує на проблеми сьогодення, висвітлює війну на Сході й критикує східного сусіда, чинну владу, корупцію або окремі проблеми суспільства. Очевидно, що над часописом уже не нависає радянська ідеологія, загроза цензури або репресій, і це дає багато свободи у проговорюванні помилок саме керівної верхівки, чого не можна було уявити в 1930-х або 1960-х роках. Художники, карикатуристи й коміксисты тепер послуговуються діджитальними інструментами та використовують баблi замість текстів унизу зображення.

Майбутнє журналу “Перець” досить таки туманне, бо у вересні 2013 року з’явилися перші повідомлення про те, що журнал з історією в 92 роки припиняє своє існування. Через чотири роки відновлюється випуск та доступність за передплатою під назвою “Перець. Весела республіка”. Деякі публікації доступні на офіційній сторінці у Фейсбук. А ще через два роки у

грудні редакція журналу заявила, що журнал з 2020 року буде виходити тільки в електронній версії і розповсюджуватись через вебресурсперець.укр. Припинення випуску друкованої версії пов'язане з тим, що журнал поширювався тільки по підписці, доходи від якої не покривали витрати. Спроби продажу вроздріб не мали успіху[14, с. 93-94].

З лютого 2021 року журнал публікується на сайті www.perets.org.ua, де також розташований архів часопису та Бібліотека Перця.

Сучасний виклад матеріалу на сторінках журналу має свої особливості. Він не завжди може пройти тест, до прикладу, на фемінізм. Зокрема, більшість гумору й сатири у №3 за 2021 рік, що вийшов до 8 березня, були присвячені темам букетів, подарунків і безпорадних чоловіків, які лишаються сам на сам із «жіночою» роботою. Та, з іншого боку, відсутність чутливості до гострих тем і глибшого їх пропрацювання легко можна пояснити скрутним становищем, у якому перебуває часопис.

"Перець" був відомий своїми гострими, сатиричними матеріалами, які часто критикували соціальні проблеми того часу, політичних діячів, моральні норми і стереотипи. Журнал став платформою для вираження незалежного голосу і гумористичного погляду на події, які тоді відбувалися в Україні.

"Перець" також відомий своїми талановитими художниками і карикатуристами, які втілювали свої ідеї і враження через малюнки та ілюстрації. Це сприяло тому, що журнал став більш виразним і зрозумілим для широкої аудиторії.

За час свого існування "Перець" випускався у різних форматах та періодичності, іноді стикався з політичними обмеженнями і перебував під цензурою. Однак, незважаючи на це, журнал зберіг свою популярність серед української читацької аудиторії і визнання як важливий культурний феномен.

У своїх номерах журнал неодноразово висміював політику та ідеологію Радянського Союзу, а також обговорював події, пов'язані з "Холодною війною". Наприклад, у номері журналу "Перець" за 1982 рік був опублікований анекдот про "Холодну війну": "Спочатку США вигадали атомну бомбу, а

потім здивувалися, що радянські люди теж хочуть мати свою бомбу. Тепер вони кажуть, що радянські люди їдять дітей, і знову здивовані, що у нас теж є така ж смаколика"[9].

У 1983 році "Перець" також опублікував статтю про "Холодну війну", де було висміяно політику обох країн та їхню взаємодію.

У подальших випусках журналу "Перець" викладав питання, пов'язані з історією "Холодної війни" та її впливом на світ. Наприклад, у 1990 році журнал опублікував матеріал про зустріч між президентами США та Радянського Союзу, де автори гостро критикували підхід обох керівників до вирішення глобальних проблем [3].

У журналі з'являлися карикатури на яких американський президент зображувався як агресор, що хоче поширити свої ідеї на всіх куточках світу. Крім того, "Перець" нерідко насміхався з американської культури, сприйнятої в СРСР як символ всього негативного від Заходу.

У цілому, "Перець" був досить критичним до політики Заходу під час Холодної війни, і намагався зміцнити ідеологію СРСР та підтримувати громадську думку в країні.

У "Перці" було багато різноманітних розділів, які критикували політику США та її союзників. Один з таких розділів - "З преси Заходу" - містив виписки з газет та журналів Заходу, де згадувалася СРСР та її відносини з країнами Заходу. Ці виписки потім критикувалися, або ж взагалі перекручувалися з метою показати негативну сторону політики Заходу.

Крім того, "Перець" висміював деяких політиків США, зокрема Річарда Ніксона. Він зображувався в карикатурах як гігантський, зловісний павук, який плете свої інтриги в павутині секретної політики. Таким чином, "Перець" намагався зробити політику Заходу насмішкою та нівелювати позитивне сприйняття її дій в СРСР.

Таким чином, історія створення та діяльності сатиричного журналу "Перець" пройшла великий шлях від 1922 року по сьогоднішній день. Було використано різні підходи, яким чином можна висвітлити період "Холодної

війни” через змальовані образи у даному часописі. Та врешті-решт показати учням, що у світі є і українські журнали, які можна читати на рівня із закордонними.

РОЗДІЛ II

ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З КАРИКАТУРАМИ ЖУРНАЛУ “ПЕРЕЦЬ” НА УРОКАХ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

2.1. Карикатура затипологією: Образ НАТО в карикатурі

Організація Північноатлантичного договору або НАТО (NorthAtlanticTreatyOrganization) є важливою міжнародною організацією, яка почала діяти 4 квітня 1949 року.

Північноатлантичний договір являє собою міжнародну угоду, котра була укладена 4 квітня 1949 року у Вашингтоні країнами Північної Америки та Західної Європи зі спільною метою, щодо об'єднання зусиль для колективної оборони, безпеки та збереження миру в Північноатлантичному регіоні. Даний договір став установчим документом для створення НАТО.

У випуску № 8 за 1949 рік журналу “Перець” вийшла у світ стаття із назвою “Пакт і світовий факт”, де обговорювалося наступні тези: «Даний Атлантичний пакт, як пише сам автор – Полторацький О, є найганебнішою подією ХХ століття, бо він слугує знищити комунізм як світове явище» [24, с. 2]. Крім цього автор згадує й про суцї дрібниці після підписання договору такі як: винищити мільйонів 100 мирних людей, підготувати арсенали для цього та зруйнувати пів-Європи, а решту людства переконати, що краще забути про суверенність своїх країн та стати “космополітами” на практиці. Однією із важливих тез є те, що Британський лев (містер Еттли) вже на той час став “хатньою собакою в американського пана, а самі Британські острови перетворилися у будку де сидить ця слухняна тварюката охороняє будівництво атлантичних повітряних баз”.

З вище перерахованого ми бачимо, що дана стаття є пропагандою із боку Радянського Союзу, тому що автор скептично ставиться, до підписання цього договору. Да й взагалі, він гіперболізує прем'єр-міністра Великої Британії Клемент Еттли, порівнюючи його із собакою, яка слугує Америці. Утім, як відомо що вже 2 роки як тривав період “холодної війни” між США та Радянським Союзом, тому стаття в журналі “Перець”, була написана з єдиною метою, показати читачам, що Північноатлантичний договір слугує загрозою для них. Адже вони перебувають на території Радянського Союзу.

А чому повинна навчити дана стаття учнів школи ? На нашу думку, насамперед розбиратися у підтексті написаних слів. Тому що це є важливою

віхою у житті людини. А по-друге, знати тодішню політичну ситуацію у світі та за допомогою письмових джерел, у нашому випадку, статті вміти аналізувати текст який написав автор. Та врешті – решт дивитися на цей світ із точки зору звичайного пересічного громадянина тогочасного світу, у якого формувався світогляд під впливом даного журналу.

Заслуговує на увагу карикатура, яка була зображена у дев'ятому випуску журналу “Перець” за 1949 рік. Заголовок мав наступний текст “На першому засіданні Атлантичного блоку”. Там було зображено поважних панів, яким роздавали окуляри та знизу був напис про те, що “дані окуляри будуть необхідним посібником при ваших нових поглядах на світові проблеми”. (Додаток А).

Можна зробити із цього висновок, що через окуляри тодішні політики могли бачити проблеми людства по різному. Дані окуляри могли бути рожевими і керівництво світових держав, які входили до НАТО могли не бачити проблем взагалі. Або під різними кутами в залежності від своїх рішень із тієї чи іншої проблеми, котра була нагальною в той відрізок часу у конкретному місці на Землі [12].

Через дану карикатури учні загальноосвітніх закладів повинні побачити, як автор зобразив перше засідання блоку НАТО та його можливі наслідки, для тодішнього світу.

У контексті нашого дослідження слід згадати, для чого взагалі було створено НАТО. Це міжнародна міждержавна організація, військово-політичний союз, який на даний момент складається із 31 держав Європи та Північної Америки, та мають одну спільну мету, а саме дотримуватися статей Північноатлантичного договору про який було сказано вище. На початковому етапі налічувалося 12 країн співзасновниць НАТО.

Країни діють з основною головною метою, а саме із забезпеченням безпеки та свободи державам, які входять до цього союзу та використовують у своїх цілях військові та політичні засоби. Північноатлантичний альянс

дотримується головних цінностей демократії: мирного розв'язання суперечок, індивідуальної свободи, верховенства права та підтримує дані цінності в усьому євроатлантичному регіоні. В НАТО є засадничий принцип, якого дотримуються усі члени Альянсу, а саме спільність поглядів між північноамериканськими та європейськими країнами учасницями НАТО. Дані держави поділяють однакові інтереси та цінності та вони віддані справі колективної безпеки у Північній Америці та Європі.

Як будь яка міжнародна організація Північноатлантичний альянс має свою штаб квартиру. Дане приміщення слугує як адміністративний та політичний центр Північноатлантичного союзу, де повинен постійно розміщатись головний політичний орган прийняття рішень в Організації Північноатлантичного договору. Цей орган називається Північноатлантична рада. Кожна із постійно діючих країн має своє місце в даній штаб-квартирі. Кожну з делегацій очолює Постійний представник, який має посаду посла, який представляє уряд своєї країни у процесі проведення консультацій та ухвалення рішень в НАТО.

Дана штаб-квартира знаходиться в Бельгії, в північно-східній частині Брюсселя, на Бульварі Леопольда III (Boulevard Leopold III, 1110 Брюссель, Бельгія). У ній розміщені делегації країн-членів, бюро зв'язку та взаємодії або дипломатичні представництва країн-партнерів. Щоб забезпечувати повноцінну роботу делегатів та представникам країн-членів. Міжнародний секретаріат НАТО і Міжнародний військовий штаб також теж знаходяться в Брюсселі.

Оскільки ми маємо головний центр прийняття рішень НАТО, то логічно, що в кожній із країн представниці будуть свої окремі ради, про що й свідчить карикатура за 1949 рік, випуск № 10 журналу, сторінка 3 "Перець". На ній зображено двох чоловіків у костюмах та із сигаретами. І під нею надпис справа. Про створення у десятиох найбільших містах Канади рад, які борються за мир. А як ми знаємо Канада була однією із учасниць НАТО, при його створенні. Також ми маємо міні діалог внизу посередині.

– І що ж вони нам радять ці Ради ?

- Радять згадати про долю Гітлера...[26, с. 3].

Що ж нам слід побачити із цієї карикатури ? Потрібно насамперед розібратися для чого були створенні ці ради. Після закінчення Другої світової війни у світі почався мирний період. І для його підтримки 12 серпня 1949 року в Женеві (Швейцарія) на Дипломатичній конференції за участі представників понад 60 держав світу було ухвалено конвенцію про захист цивільного населення під час війни. А трохи раніше було створено ті ради про які згадувалося раніше у карикатурі про боротьбу за мир.

Надпис посередині говорить про те, що будь який мир має свої жертви на своєму шляху. Він може пройти тяжкий шлях від початку війни у нашому випадку Другої світової та до закінчення її в 1945 році та врешті – решт тієї долі, яку отримав Адольф Гітлер після закінчення війни.

Що ж дана карикатура повинна дати учням, котрі будуть вивчати даний період на уроках Всесвітньої історії. Насамперед це те, що мир здобувається не однією людиною, а спільною працею групи людей. Для чого було і створено блок НАТО. Якщо ж цей Альянс почав би діяти до початку світових воєн, то він би міг їх попередити і стільки населення планети не загинуло б. Крім цього автор даної карикатури показує нам та учням які будуть переглядати дану карикатуру, що потрібно дивитися на ситуацію із двох боків. З одного боку, що ради по збереженню миру це позитивний момент. Але із іншого боку, що вони слугують для співпраці людства. І якщо її очолить недобросовісна людина, то це може призвести до бездіяльності цих організацій.

У наступному номері журналу, ми спостерігаємо досить таки цікаву карикатуру. Де чоловік одітий, як американець смикає за ниточки, як той лялькар. Цих ниточок безліч і одна із них веде до Атлантичного пакту про який було сказано вище. Та досить такі цікаві строки, у яких йдеться про те, що “він (США) знак подасть і всі тупочуть чи він там хазяїн, річ видима...” (Додаток Б).

Що для читачів, що для школярів стане зрозуміло, що США керує за допомогою політичних чи військових “ниточок” країнами Європи та Північної Америки шляхом підписання даного договору. Який в свою чергу слугує основоположним договором для діяльності НАТО, як міжнародної організації у світі [8].

Якщо так подивитися із попередніх карикатур про Атлантичний пакт, то можна виділити кілька елементів із того, як мислили автори журналу “Перець” в перші роки коли розгорнулася “холодна війна” Перший елемент, який повинні занотувати учні у свої зошити це те, що США є ворогом для світу та Радянського Союзу загалом, бо ця країна була однією із перших учасниць блоку НАТО. Другий елемент, це те що Альянс несе не тільки політичну, але й військову перешкоду для населення СРСР. І ось для чого автори карикатур зображували ті події під свій лад. Крім цього діяла масово Радянська пропаганда. І одним із її шляхів інформації був даний журнал про який, ми зараз говоримо.

Дванадцятий номер журналу за 1949 рік доніс, до нас цікаву карикатуру про включення Іспанії до Атлантичного пакту (Додаток В). В цій сценці, ми бачимо трьох чоловіків. Один із них судячи з одягу американець, інший іспанець, а третій лікар. І ось американець за допомогою фонендоскопа слухає грудну клітину іспанця. Тобто, це перевірка здоров’я для того, щоб прийняти Іспанію до НАТО. Але парадоксально те, що випуск цього журналу вийшов у 1949 році, а Іспанію прийняли тільки в 1988 році. Крім цього є надпис про те, що Іспанію можуть прийняти за поліцейські якості франкістської армії, маючи на увазі її 13-річний досвід у війні проти власного народу. Та ще маємо одне слово внизу карикатури:

– Годящий !

Як привило країн, які повинні включити до НАТО проходять доволі такі тяжкий шлях: від ряду політичних, економічних змін до впровадження реформ у країну. Та вона повинна відповідати військовим вимогам інших країн

Альянсу. Від видів та стандартів озброєння та до гідної оплати праці, бо як не дивно, але захист країни є роботою. А Іспанія в той час на нашу думку на відповідала цим вимогам. Хоч і мала військовий досвід у діях проти свого ж народу [9].

Розглядаючи дану карикатуру учитель повинен пояснити учням, що НАТО має свої вимоги до вступу країни у свої ряди. І країна може пройти довгий шлях від подачі заявки до остаточного прийняття її. Карикатурист думав, що все так просто, тому і зобразив дану ситуацію в такій комічній сцені. Ніхто б на прийняв Іспанію в 1949 році до Альянсу, бо, як ми знаємо, головний принцип блоку це безпека та охорона кордонів. А якщо війна точиться у самій країні, то про яку безпеку може йти мова.

Восьмий випуск журналу за 1952 рік запам'ятався читачеві карикатурою муштрованого лева (Додаток Г), який відповідає на питання:

- Що дає Англії співробітництво з США ?
- Яка тепер ситуація на Близькому Сході ?
- Як відбивається на добробуті населення теперішня гонка озброєнь ?

Щоб дати відповіді на ці питання слід розібратися в перебігу історії за цей період. Насамперед, відомо що Велика Британія входила до складу НАТО із часу його заснування. Тому співробітництво із США давало великі здобутки як Англії так і США. На той період часу. в першій будувалися військові бази другої країни. Тому для Великої Британії це був плюс, що на її території розміщується американський контингент військ [33, с. 11].

Що стосується другого питання, то чотири роки тому (до випуску цього номера журналу), у світі з'явилася нова держава Ізраїль, що призвело до консолідації арабів і кривавого збройного конфлікту. На той час, уже рік тривала “холодна війна”, а країни Заходу котрі входили до Альянсу (це були Велика Британія та Франція) підтримували у діях проти арабів Ізраїль. На

відміну від Радянського Союзу, який надавав перевагу таким країнам, як: Єгипет, Ірак та Палестина. Дії СРСР змусили прийти до миру всі ці країни.

Із третім питанням все і так зрозуміло, будь які дії із боку США та СРСР не вели ні до чого доброго. І це погано впливало на добробут населення обох країн. Тому, що лєвова частка бюджету йшла не на медицину, економіку, освіту і т.д., а на військо під час періоду “холодної війни”. Дану інформацію учитель й повинен донести до учнів під час уроку.

Під час зазначених подій, подається образ Великобританії через образ муштрованого лева, через який й зображують діяльність цієї країни на політичній арені. А чому, ж він муштрований? Найвірогідніше через те, що він у деякій мірі підпорядковується США. І ось, ще один цікавий факт, що Англія та Франція були на боці Ізраїлю, але не весь блок НАТО, котрий на миг діяв на території цих воюючих країн в 1952 році. Да й взагалі, оскільки Ізраїль не входить до НАТО, то він не має таких переваг, як інші країни учасниці. Але США допомагало у військовій сфері керівництву Ізраїлю, хоч і не зобов'язувалося це робити.

Не слід забувати й про п'яту статтю Північноатлантичного договору за яким діє Альянс. Ця стаття говорить нам наступне:

“За Статтею 5, у разі, якщо будь-яка з держав – членів Альянсу стає жертвою збройного нападу, усі інші без винятку члени Альянсу вважатимуть цей акт насильства збройним нападам на них усіх і вживуть усіх заходів, які вважатимуть за доцільне, щоб допомогти члену Альянсу, який зазнав нападу” [4].

Якщо країни Близького Сходу про, які йдеться в карикатурі напали на Велику Британію та Францію, то в теорії інші члени НАТО повинні були допомогти у захисті кордонів.

Перейдімо на дев'ять років вперед, а саме в 1961 рік. Тут ми маємо досить таки незвичну карикатуру у третьому випуску журналу “Перець”. (Додаток Д) Де зображено лева, який висить на стійці у м'ясника. Двох людей:

одного продавця та людину одіту, як американець, що тримає в кармані атомну боєголовку. Та під зображенням, ми маємо надпис:

- Вам цілого чи нарізати ? (автора Джон Буль).

Таким чином, ми можемо припустити, що на думку радянської пропаганди, контроль Великої Британії, як панівного члена НАТО перейшло повністю до США і дана країна контролювала дії Альянсу в 60-х роках ХХ століття. Але чи це так було насправді, на нашу думку більше ні ніж так, бо кожна країна учасниця блоку мала свій голос і вона не могла підпорядковуватися іншій країні, бо це вже була б не демократія, а тоталітаризм який був притаманний Радянському Союзу, проти якого в певній мірі і було створено блок НАТО [37, с. 11].

Як ми знаємо головною цілю Альянсу є захист країн – учасниці, але слід дивитися між строк, так би мовити. Ось про що піде мова: щоб боротися із комунізмом було замало тільки політичних дії. Якщо комунізм дія радикально, через військовий шлях то повинна була бути сила, яка стримає його і не дасть йому розповсюдитися по всьому світу. І такою силою була Організація Північноатлантично годоговору.

Кожний учитель, що викладає предмет всесвітньої історії повинен розбиратися у політичних інтригах та військових діях в період “холодної війни”. Через те, що дії одних країн у нашому випадку учасниць блоку мають наслідки для інших країн світу. До чого це все сказано, якщо подивитися масштабно, то планета Земля не така вже і велика, щоб не бачити діяльність чи бездіяльність країн. А особливо, якщо це стосується взаємостосунків між країнами у такій сфері, як військові блоки.

З історії, ми знаємо, що були й інші організації, які діяли із метою захисту кордонів від ворога. Але на ХХ століття таким блоком стає НАТО, до якого вже на кінець 60-х років входило вже 15 країн. Серед них нам слід поговорити про таку країну, як Греція яка увійшла, до блоку у 1952 році. А у 1968 році вийшов четвертий випуск журналу. В якому зображено “сучасного

Геракла”, це був Георгіос Пападопулос. Він був очільником військового перевороту у Греції та встановлення військової диктатури 21 квітня 1967 року [41, с. 11].

До чого тут НАТО питаєте ви ? А ось для чого, оскільки Греція вже входила до цього Альянсу то останній повинен був вести війська на територію Греції та допомогти уряду протистояти даному “Гераклу”, але цього не сталося.

Даний випадок говорить нам про те, що блок НАТО не діяв за своїм основоположним документом в той період часу. Тому, що уряд не справлявся із даною хунтою, яку було зображено у карикатурі.

А що повинні запам’ятати учні із даного зображення. Це те, що не завжди діє НАТО відповідно, до своїх принципів. І автор хотів нам донести через дану карикатуру це твердження, зобразивши Георгіоса Пападопулоса “сучасним Гераклом”.

Досить цікавим виявився 1979 рік у світі. Про, що нам стало відомо із третього випуску журналу “Перець”, до зображено блок НАТО у формі військового, який тримає ракету та підносить її в бік статуї огрядного чоловіка. Та маємо надпис знизу – “Гегемонізм” (Додаток 3) [44, с. 10].

Потрібно розібратися із даним терміном. Гегемонізм – це політика та ідеологія, які спрямовані на встановлення панування політичних системи, однієї держави або союзу держав, релігії над усім світом або окремими його регіонами. Як правило ідеологію гегемонізму використовують, для обґрунтування політики встановлення панування у світі, виправдання насильницьких засобів і способів досягнення цілей. Взагалі дана політика має головний принцип, а саме на військовій, економічній експансії та прямого чи опосередкованого втручання у внутрішні справи держави та народів [4].

Про, що говорить нам ця карикатура ? Насамперед про те, що на думку автора Альянс несе загрозу проти світу, бо він прагне підкорити собі інші

держави та народи. Але чи так це насправді? Ні в якому разі. Ми маємо наступну ситуацію на кінець 70-х років. Розпочалась “Друга холодна війна”.

Історики даний термін, як правило використовують для позначення періоду загострення напруженості холодної війни і конфліктів початку 1980-х. Напруга зростає головним чином між основними силами, обидві наддержави ставали більш милітаристськими.

Країни – члени НАТО не той період часу не хотіли вторгтися в межі інших країн, бо їм це було важливо. Вони хотіли тримати тільки свої кордони в безпеці.

Досить цікавий надпис, бачимо під даним зображенням, а саме:

- Сучасні ідолопоклонники.

Він говорить нам про те, що радянська пропаганда показувала читачеві, що Захід того часу і в тому числі, блок НАТО, перетворюється на союз фанатиків, які борються тільки за свої власні принципи. Ми повинні розуміти, що триває період “Холодної війни”. Радянський Союз за допомогою свого впливу на ЗМІ, хотів повпливати на думку свого населення. А журнал “Перець”, був таким важелем на який давило керівництво партій.

Із вище перерахованого, учні повинні засвоїти одну важливу річ, яка може повпливати на їх думки, стосовно періоду “Холодної війни”. Ця річ звучить так: «щоб досліджувати той чи інший період в історії, ми повинні перевіряти інформацію із декількох джерел. І добре буде, якщо ці джерела будуть не заангажовані із боку людей, яким це потрібно» [3].

У 1980 році виходить тринадцятий випуск журналу в якому зображено човен на якому гребуть люди за допомогою весел у формі атомних бомб. На човні сидить чоловік із надписом на футболці US та кричить у рупор “Давай натискай” Крім того наявний напис на самому човні “партнери по НАТО”. А під зображенням надпис:

- Академічне веслування (Додаток Ж).

Тут прослідковується той же посил, що був раніше. США керує країнами партнерами блоку НАТО, але усі члени мали рівні права та обов'язки, які мають учасники. І про жодне верховенство однієї країни над іншими немає й мови [48, с. 14].

Що стосується періоду кінця 80-х років, то відбулося так зване “Потепління” з боку СРСР та США та закінчення періоду “Холодної війни” І про блок НАТО у журналі “Перець”, майже нічого не писали.

Отже, ми дослідили образ НАТО в карикатурі журналу “Перець” від початку його заснування, до кінця періоду “Холодної війни”. 1949 рік був досить цікавим у історії, бо саме із нього почалась історія діяльності Альянсу. Карикатуристи зображували даний союз держав Європи та Північної Америки як групу яка підпорядковувалася США. Також, було згадано про Британського лева, як тварину яку контролювали із закордону. А кінець 70 – х та початок 80 – х років, на думку авторів журналу, ознаменувався як період “Гегемонізму” з боку країн Заходу. Та врешті-решт закінченням періоду “Холодної війни” в 1991 році “перемогою” Америки та розвалу Радянського Союзу.

2.2 Американська зовнішня політика як об'єкт висвітлення в карикатурі

Протистояння капіталістичної країни проти комуністичної, а саме США проти СРСР розпочалося після закінчення Другої світової війни. 12 березня 1947 року розпочався новий глобальний конфлікт, який носить назву період “Холодної війни”. Через важіль впливу такої, як культурно масовий радянський Союз показував своєму населенню як виглядає зовнішня політика Америки в період з 1947 по 1991 рік у якому розвалився СРСР.

Одним із таких важелів була Радянська пропаганда, а оскільки у нашому дослідженні ми спираємося на журнал “Перець”, то саме через нього СРСР доносив інформацію до читача. Щоб не бути багатослівними перейдімо, до обговорення дванадцятого номеру журналу за 1949 рік. Де ми маємо “Третій лист містерові Трумену”. Будь який вчитель історії знає, що 33 президентом

США був Гаррі Трумен. Саме до нього зверталися колгоспники з “Прогреса” Юхим Самусь, Тронько Панас та Оникій Колеса. Вони засуджували вирок суду у якому засудили 12 комуністів за те, що вони “Ідуть з народом в ногу та мають зовсім на такі, як в Даллеса ідеї”. (Аллен Даллес – керівник ЦРУ та керівник резидентури Управління стратегічних служб у Берні в роки Другої світової війни) [4].

Що малось на увазі у цьому листі ? А те, що хоч якою на була Америка демократичною та вільною країною, але винести рішення суду можуть будь який людині, незалежно від статусу її у суспільстві. Будь то, ти комуніст чи представник іншої партії. Крім цього у даному листі, йшлося і про те, що сенат США плює у свій народ з трибуни, але як це не було парадоксально із любов’ю. Ще у ході аналізу цього листа, ми знайшли рядки тексту про Китай. Автор пише, у в Китаї є вояки й дипломати, плюс до цього є відсилка на жовтий колір, а саме те, що Білий Дім почав з середини жовтіти.

Що слідє підкреслити із даного листа до Г.Трумена ? А те, що навіювання із боку керівництва СРСР про те, що Америка підтримає зв’язки із Китаєм були перебільшенням. Тому, що Китай теж був комуністичним, як і Радянський Союз. І те, що засудили комуністів в Америці теж неправда, бо вони можливо були шпигунами СРСР та збирали інформацію про ворога в тилу.

Учитель, який проводить заняття по всесвітній історії із тем про діяльність США після Другої світової війни повинен наголосити на тому, що протистояння між країнами ні до чого доброго привести не може, як зазначав, свого часу, Кастильський принц, письменник та полководець Хуан Мануелем: «"холодні війни" не приносять ні миру, ні честі тому, хто їх розпочав. Тому, потрібно все вирішувати дипломатичним шляхом, а не займатися витрачанням ресурсів, як людських так і матеріальних, щоб щось доказати іншій країні. Котра ще й відрізняється у розумінні цього світу.» [29, с. 4]. Саме він вперше вжив термін "холоднв війна» на початку XIV століття. Звернемо увагу на

двадцять четвертий випуск журналу “Перець” від 1949 року. У якому зображено Перчанську колекцію новітніх дідів-морозів. Ми маємо Американського, Боннського, Іспанського та Заокеанського діда – мороза. У даній карикатурі нас цікавить два із чотирьох, а саме Американський дід – мороз зображений у формі аристократичного скелета та Заокеанського, який заморозив економіку Західної Європи.

Досить цікаве трактування, ми отримали від карикатуриста історичних перипетії середини ХХ століття. З одного боку, ми маємо образ чоловіка скелета, котрий стукає у двері “Дядька Сема”. Тобто у даній сцені, ми маємо подвійний сенс карикатури, бо сам образ “Дядька Сема” є гумористичним зображенням США у формі високої літньої людини, якій притаманні тонкі рішучі риси обличчя, старомодна борідка. Він одітий в синій фрак, смугасті панталони та має на голові циліндр кольорів прапора Америки. І плюс до цього автор показує, що скелет несе негативні зміни, що можуть прийти у 1950 році для населення США. З іншого боку, ми маємо Діда – Мороза заокеанського походження, моторного, який дотого ж заморозив економіку всієї Західної Європи.

Заокеанський Дід – Мороз символізує План Маршалла по підтримці економіки країн Європи після закінчення Другої світової війни. Тобто, економіка тих країн не могла інтенсивно розвиватися. І тому було впроваджено дану програму. На думку Радянської пропаганди саме завдяки цієї програмі економіка країн Західної Європи перебувала у процесі стагнації. Цікаво було те, що сам радянський Союз не погоджувався на допомогу з боку США. Тому, що даний план був запропонований держсекретарем США Джорджем К. Маршаллом в 1947 році, а почав діяти у квітні 1948 року.

Розбираючи дане питання на окремі елементи учитель повинен зосередити увагу учнів на тому, що ідея зобразити у формі дідів – морозів події середини ХХ століття була досить таки цікава. Невинні на перший погляд карикатури зображували відносини урядів СРСР та США, до стану у світі. Уже

три роки триває період “холодної війни”. І перша країна всіма можливими засобами хотіла очорнити першу. Чоловік – скелет, який несе на нашу думку смерті для країни, і той план Маршалла. Все це негативно могло відбитися у думках та переконаннях читачів даного журналу.

Учням слід скласти хронологічний ланцюжок. Де першим його елементом буде негативні образи США з боку Радянського Союзу. Другий елемент констатація факту реалізації пропаганди через образ дідів – морозів. Та врешті – решт третій елемент, який спотворює історичні події тогочасного світу, для читачів журналу, через призму загальної карикатури в період напруження між СРСР та США.

Образ держав у формі тварин є притаманним, для карикатуристів тогочасного світу. І ось виходить четвертий випуск журналу “Перець” за 1950 рік. В якому представлено зоологічний атлас «Перцю», де порівнюють звичайного лева Африки із левом Британським, гієну смугасту із гієною плямистою та акулою Атлантичною із акулою Заатлантичною [32, с. 7].

Про образ лева Британського, ми говорили у попередніх підрозділах, а саме в другому підроздіді, образ гієни плямистої, то напевно країна Африки та її діяльність у середині ХХ століття. А нам та школярам слід зосередити свою увагу на акулі Заатлантичної. (До речі цю карикатуру зобразила Григор’єва). Акула сама по собі хижак, що живе в океанах та морях. Через її образ нам показали діяльність Американського уряду по за межами своєї країни, бо він тане свої руки у справи інших держав у світі. А чи має ця країна право на це і її уряд в тому числі? З одного боку так, аргументом цього є те, що вона надавала позики країнам у ході Другої світової війни. І вона повинна знати коли будуть повернуті її кошти та, за допомогою яких шляхів. А з іншого ні, бо кожний уряд (народ) країни діє по своєму та сам по собі (Додаток К).

Тодішній правлячій верхівці СРСР не подобалося те, що економіка, військова сфера і т.д. США із кожним днем міцніють. Та Америка перетворюється у грізного конкурента, для Радянського Союзу. Щоб запобігти

цьому і зображували її в антропоморфній тематиці у своїх гумористичних журналах.

Взагалі початок 50-х років є цікавим у вивчення Всесвітньої історії у закладах середньої освіти. Зміна керманців обох країн призвела до загострення конфлікту США та СРСР. З одного боку прихід, до влади 1953 році Дуайта Ейзенхауера та його програма “Атом для миру”, тобто використання ядерної енергії у мирних цілях. А з іншого боку прихід, до влади Микити Хрущова. Та його знаменита теза під час прийому західних дипломатів в польському посольстві в Москві. *“Подобається вам чині, але історія на нашомубоці. Ми поховаємо вас”*[1].

Проте, він тоді говорив не про ядерну війну, а про перемогу комунізму над капіталізмом. Досліджуючи даний відрізок часу, ми маємо розуміти, що світ стояв на порозі ядерної війни. І хоч, які карикатури зображувалися в тодішніх журналах, зокрема в журналі “Перець”, проте якщо керівники США та СРСР прийняли рішення про початок війни, то людство не мало б уже перспектив розвитку. Але в той період часу, що радянський Союз, що США вважали, що карикатури не могли обґрунтованозображувати ті чи інші історичні події. Гумористичні журнали виходили і в США також, де зображували СРСР у негативному, спотвореному світлі, для населення Америки.

Відносини між країнами почали погіршуватися із кожним роком, про це свідчать події 1952. У цей рік було проведено Міжнародну економічну нараду у Москві, про що свідчить карикатура у шостому випуску журналу “Перець” за цей рік. В ній зображено автомобілі, які їдуть в сторону Москви та поліцейського, котрий не пускає їх за допомогою шлагбауму та фрази:

- Стій! Не велено пуцать!

Крім цього, ми маємо підзаголовок у, якому йдеться про наступне: уряд США намагається не допустити залежні від Уолл-стріту країни до участі в нараді про, яку було згадано вище [33, с. 11].

А що ж такого відбувалося на тій Міжнародній економічній нараді, що вийшла у світ дана карикатура? З 3 по 12 квітня відбувалися зустрічі представників 49 країн. Де вирішувалися питання: економічної співпраці Радянського Союзу разом із країнами Західної Європи в обхід США та без використання долару, як резервної валюти тогочасного світу (да і нинішнього також). І ось у Москві було підписано понад 60 інвестиційних, науково-технічних та торгових угод на термін від трьох до п'яти років, у тому числі за участю СРСР — 19 таких угод.

Як це могло позначитися на відносинах із США ? На нашу думку в негативному ключі, бо ті країни, які підписували дані угоди були в деякій мірі залежні від США (не слід забувати про перебіг Плану Маршалла, який через декілька місяців перестав діяти, це сталося у червні 1952 року).

Дане зображення говорить нам про те, що керівництво Америки було незадоволено тим, що країни Європи направили своїх делегатів до СРСР в розпал “холодної війни”. І врешті-решт, ми маємо таку карикатуру, де було зображено декілька способів зупинити їх, а саме за допомогою слів та фізичного впливу на них (перегородка у вигляді шлагбауму). Нам здається тут присутній дисонанс, бо з одного боку США є вільною країною і не може щось забороняти своїм міжнародним партнерам, а з іншого боку вона це робить, спостерігаємо про що яскраво свідчить карикатура. Але знову-таки це прояв Радянської пропаганди, яка мала б вплинути як на думки читачів журналу, так і на населення в цілому. Хтось один прочитає цей випуск журналу, і за допомогою “сарафанного радіо”, інформація щодо негативного образу США швидкими темпами пошириться серед суспільства. (Додаток Л).

Досліджуючи дану подію учитель повинен звернути увагу учнів на тому, що більшість “політичних ігор”, (а нашому випадку так і є, тому, що керівництво СРСР хотіло “насолити” керівництву США у ході проведення даної наради), закінчуються загостренням конфлікту, а від цього в свою чергу страждає населення цих країн. Крім цього кожен у своєму житті може зіштовхнутися із людиною або групою людей, які за допомогою хитрощів

вирішують свої питання. І, щоб бути мудрішим у даній ситуації учитель повинен не тільки розповісти про аналоги з історії, що до цього, а й показати, як мудро вийти із цієї ситуації (образ людей це перенесений обрах країн про, які йшла мова вище).

Ми розглядали зовнішню політику Америки з точки зору економіки та соціокультурної сфери. Варто поговорити й про медичну політику, так би мовити направлену на інші країни, про що свідчить восьмий випуск журналу за 1952 рік. Карикатура із красномовним написом:

- “Американський ангел миру”

Та із зображенням руки, яка тримає за ниточки чоловіка, котрий розкидає страшні хвороби світу у пробірках, а саме: віспу, холеру, чуму та САП [34, с. 5].

Тобто в момент загострення кризи між країнами радянська пропаганда, за допомогою залякування населення своєї країни, ще більше віддалила від себе США. Наскільки потрібно бути емоційно нестабільним, щоб випускати журнал із таким зображенням. Люди СРСР уже і так боялися Америки, а їм іще й змальовують картину того, що у всіх жахливих хворобах людства винна США. Щоб спекулювати на сфері здоров'я, потрібно мати якісь аргументи того, що підтверджують дану карикатуру. Безумовно, можна заперечити мої слова, що карикатура це гіперболізація події тогочасного світу. Але ж створювачі карикатур повинні розуміти та передбачати наслідки того, який вплив матимуть їхні роботи на суспільство, після їх публікації на сторінках журналу “Перець”.

Повернімося на десятиліття в історію. Так звана “Чорна смерть” - пандемія чуми із території Східного Китаю остаточно зникла ще у XIV столітті. Це було аж шість століть тому, а про це згадують у XX столітті. Чи давайте згадаємо історію поширення натуральної віспи, яку також зображували в даній карикатурі. Якщо не брати до уваги те, що дана хвороба пішла ще із давнини у Єгипті. А торкнутися тільки періоду XX століття, а саме

“холодної війни”, то можна сказати що віспою захворіли останній раз масово тільки у 1978 році у Великій Британії у лабораторії. І, що звучить досить іронічно, що ці лабораторії мали як радянський Союз, так і США. Тому, обвинувачувати Америку у всіх бідах з боку СРСР, доволі таки безглуздо. І, якщо б відбувся нещасний випадок у лабораторії Радянського Союзу, то тоді б було не до жартів керівництву самої країни, де розповсюджували подібну карикатуру.

Тому спекулювати на даній темі не має права жодна із країн світу. І це ще одна теза, яку учитель повинен донести учням у ході дослідження ролі карикатури у процесі викладання уроків по всесвітній історії. Здоров'я та медицина – це одні із важливих елементів життя без якого воно не можливо і говорити про нього у такому ключі, як це робила Радянська пропаганда – неприпустимо.

Трагічний період від 1965 по 1973 роки сколихнув населення США. В історії він називається “В’єтнамська війна”, або як її називали “Американська”. Слід згадати, що сталося перед цим у 1940 роках, коли комуністи воювали із французькою колоніальною владою. І ось у 1954 році комуністичні сили, що базувалися на півночі, під проводом Хо Ши Міна перемогли французів. Після цього було підписано низку угод, які розділили В’єтнам на проамериканський південь та комуністичний північ. Між ними пролягала територія на якій не можна було вести бойові дії за міжнародними договорами. Через п’ять років комуністи розпочали партизанську війну на півдні країни [14].

Про події під час цієї війни свідчить карикатура у журналі “Перець” за 1968 рік у випуску № 3. На ній зображено чоловіка у американській формі з бородою, що тримає ядерну боєголовку над картою із надписом В’єтнам та двома аркушами паперу на яких написано: ескалація та розширення бомбардування, розширення агресії. Крім цього, ми маємо надпис:

- “Із сивою бородою не все розум приходить”

Із цього слідує, що американські війська самі винні у тому, що прийшли на територію В'єтнаму та допомагають південним силам боротися проти комуністів та північних сил. І що, знову ж таки, було парадоксально те, що СРСР підтримувало Північний В'єтнам у війні проти США. Хоч і самі ж критикували США у своїх ЗМІ, зокрема у журналі "Перець". Тобто вони самі не відповідають за свої вчинки, а засуджують інших [40, с. 9].

А чому ж керівництво США посилало своїх солдатів у "м'ясорубку війни"? На це питання є одна вірна відповідь - недопустити поширення комунізму в інших країнах, за умови його перемоги у В'єтнамі. Але, як не дивно, дана війна закінчилася перемогою Північних сил та комуністичних країн, таких як СРСР та Китай. І, по факту, це втручання у В'єтнам нічого не дало Америці. Кошти, які вони спрямовували у дану війну вони втратили. Але це не саме гірше, що сталося, бо країна втратила головний ресурс – людей. За даними істориків вона втратила близько 58 тисяч своїх військових. Крім того, населення країни виходило на протести проти керівництва США у період "холодної війни" і дані протести "зіграли на руку Радянському Союзу"[15].

Через один випуск, а саме у 5 номері журналу виходить невеличка оповідь про В'єтнамську війну із назвою "Ідилія по-американськи". В якій розповідається про те, що чоловіків В'єтнаму американські солдати ведуть у кайданах, а жінкам та дітям поспішати нікуди, бо їх будинки спалені у ході бойових дії [42, с. 11].

Тому потрібно наголосити учням, що війни це негативне та зле явище у нашому суспільстві. Їх потрібно уникати або взагалі запобігати. А бійки, які можуть бути у закладах освіти це один із елементів війни, але у локальному масштабі серед учнів класу. І щоб не явища виникало подібних ситуацій, потрібно говорити про це на виховних годин разом із батьками та індивідуально із психологом у школі.

Окрім війни у В'єтнамі, варто згадати і про Корейську війну, яка тривала з 1950 по 1953 роки. У якій з одного боку воювали сили США, ООН та південної Кореї, а з іншого боку сили північної Кореї, "добровольці"

Народно-Визвольної Армії Китаю і Військово-повітряні сили СРСР. Як наслідок війни, ми маємо розподіл Кореї на Північ та Південь за договором, який було підписано 27 липня 1953 року та демілітаризовану зону, а місце мирних переговорів, Кесон, стара столиця Кореї, було частиною Південної Кореї до війни, проте зараз воно є містом зі спеціальним статусом КНДР. Донині мирний договір, який формально завершував би війну, не підписаний.

До чого було згадано про Корейську війну? А до того, що карикатура у шостому номері журналу за 1968 рік свідчить нам про “хрести американця Сміта”, де зображено немовля, солдата у Кореї та смерть його у В’єтнамі. Та три хрести: на грудях у дитини, орден у солдата та хрест на могилі [41, с. 10].

Це нам свідчить про те, що шлях американського військового весь час пов’язаний із хрестом, як образом Бога, але веде цей шлях до смерті. Бо так, на думку автора даного зображення, захотіло керівництво США. Дана карикатури дає нам та учням зрозуміти, що людина саме відповідає за своє життя та не повинна йти за кимось та його слухати (окрім своєї сім’ї).

Наступив 1979 рік, цей період історики називають “Друга холодна війна”. Напруга зросла між основними силами, обидві наддержави ставали більш мілітаристськими. До того ж, це початок війни в Афганістані. Коли війська Радянського Союзу вторглися в цю країну під приводом боротьби проти повстанських груп моджахедів, інтенсивність у “гонці озброєнь” між США та СРСР зросла настільки, що почались, так звані, вкиди, щодо проведення таємних операції ЦРУ (Центральне розвідувальне управління), поза межами країни, про що нам яскраво свідчить карикатура у 18 номері журналу.

Потрібно докладніше розібратися у двох термінах, які були зазначенні вище. По-перше перегони озброєнь - це ситуація, в якій кілька країн або держав змагаються між собою за лідерство в області військової потужності. Під час такого конфлікту кожна сторона намагається накопичити значні запаси зброї з метою встановлення рівності з опонентами або перевершення

їх. По-друге, ЦРУ це структура, яка займається розвідкою на користь уряду США.

В ході дослідження даної карикатури ми прийшли до наступного. Як стало відомо, на розгляд американського конгресу було внесено законопроект, який надавав свободу дії ЦРУ у проведенні так званих “таємних операцій”. Це говорить про те, що за допомогою “букви закону”, відтепер можна було діяти не тільки в межах власної країни, але і в інших державах, чого й побоювалося керівництво партії СРСР. Тобто, члени ЦРУ могли діяти як шпигуни і їм нічого за це не було. Але це у тому разі, коли вони не отримали звинувачення у міжнародному шпionaжі та не були впіймані на цьому [45, с. 14].

Взагалі, тему міжнародного шпionaжу можна винести на окреме вивчення у закладах освіти, бо яка дитина не мріяла, коли була малою, стати шпигуном та діяти таємно. А використання гаджетів це взагалі окрема тема для обговорення. Таким чином, ми маємо головне розвідувальне управління США, яке діяло вже прикриваючись законом, про що свідчить напис під низом карикатури:

- Прикриття.

А також, це є яскравим свідченням того, що керівництво партій мало страхи відносно того, що їх секрети стануть відомими для Америки.

Крім тем, щодо виховання учнів, які ми згадували вище, слід обговорити питання зберігання секретів, бо це є одним із елементів життя. В теорії цього робити не потрібно, але учитель за допомогою даної карикатури зможе дати учням можливість зрозуміти, що таємниці, особливо державні, можуть врятувати їх життя, чи навіть цілу країну від загибелі (Додаток М).

Звернемося, ще до однієї цікавої теми, а саме втручання США до Середнього Сходу (це країни Ірану, Афганістану, Лівії, Лівану, Гренади). Ми маємо на розгляді 7 номер журналу за 1980 рік, де зображено флот США, який прямує до берегів Середнього Сходу та кілька речень зверху справа про те, що американські діячі вдають із себе друзів ісламу, але, водночас, накопичили

величезний військово-морський флот біля їх країн, аргументуючи це тим, що вони можуть напасти на них за будь якої нагоди [46, с. 13].

Чи був цей флот доцільним в той період часу біля берегів Середнього Сходу? На нашу думку так, бо вже в 1983 році війська США втрутилися в багатосторонню громадянську війну в Лівані, бомбили Лівію та захопили Гренаду. Крім цього, це міг бути знак СРСР про те, що війна в Афганістані це неправильний крок з її боку (Додаток Н).

Ще один крок проти СРСР був у цьому ж році, коли проходила Олімпіада у Москві, та її бойкот США. Про що нам свідчить карикатура в 13 номері журналу “Перець”[47, с. 1], де Олімпійський ведмідь перемагає “дядечка Сема” у боксі та міститься надпис під низом:

- Нокаут.

Таким чином, на початок 80-х років ХХ століття триває передостанній етап “холодної війни”, коли керівництво двох країн ще не прийшли до спільного знаменника. (Додаток О). Але у сценці боксу, бачимо надпис:

- МИР

Це означає, що керівництво СРСР за допомогою пропаганди вже в 1980 році натякало на мир та закінчення періоду “холодної війни”. Але, до цього було ще далеко, бо цей період закінчився лише в 1991 році, після розпаду СРСР.

До речі, кажучи у 1981 році, зустрічаємо карикатуру про втручання до ісламу, а саме у 3 номері журналу, де зображено Американського точильника, який роздає холодну зброю країнам Середнього та Близького Сходу. Це свідчить про те, що втручання у зовнішню політику Сходу почало нарощуватися в період потепління відносин між США та СРСР в середині 1980-х років. Адже, коли прийшов до влади Рональд Рейган в США, він розгорнув таку військову компанію та нарощування міці, про яку не могло собі й уявити керівництво СРСР. А період “перебудови” який, у свою чергу,

розпочав радянський генсек Михайло Горбачов, призвів до кризи у політичній сфері СРСР та його розпаду в 1991 році [49, с. 14].

Отже, починаючи із 1947 року зовнішня політика Америки змінилася від напрямку втручання в країни Європи, Близького Сходу, до втручання в 1980-х роках в країни Середнього Сходу. Участь у війні в Кореї та війні у В'єтнамі призвело до протестів у самій країні та засудження з боку головного військового, економічного суперника через карикатури опубліковані на сторінках номерів журналу "Перець" в Радянському Союзі. Що, згодом, призведе до періоду "потепління" у відносинах між двома наддержавами, який завершиться перемогою США у "холодній війні" та розпадом СРСР.

2.3 Локальні конфлікти в карикатурі

На сторінках журналу «Перець» яскраво висвітлені країн третього світу під час періоду "холодної війни". Як відомо, у період конфлікту між СРСР та США світ розподілився на країни першого, другого та третього світу. До перших відносяться держави Європи, Америки які мають розвинену економіку, культуру і т.д. До других відносяться держави Сходу. А що стосується країн третього світу, то це решта країн які не ввійшли до вище зазначених блоків та мають слабку економіку або економіку яка розвивається.

Однією з країн, яка в той час відносилась до країн третього світу - була Корея. У попередньому підрозділі, ми розглянули зовнішню політику Америки та згадали про "Корейську війну", яка розпочалась 25 червня 1950 року та закінчилася 27 липня 1953 року. А, які події відбувалися до цього? Про це нам розповість карикатура опублікована у другому номері журналу за 1949 рік. На ній зображено першого президента Республіки Корея (з 24 липня 1948 по 26 квітня 1960 рік) [23, с. 3].

Із історичних джерел нам відомо, що даний президент Республіки Кореї був антикомуністом тому мав прихильників з боку Америки та Європи. (Додаток П). Таким чином, в його постаті маємо образ ворога для комуністичних країн, до яких відносяться СРСР та Китай. Саме тому, Лі Син

Мана зобразили як рупор Америки. Крім цього за рік, до виходу 2 номера журналу, було утворено Республіку Корея. В той самий час було утворено Корейську Народну-Демократичну Республіку на Півночі країни (на сьогоднішній час ми знаємо її, як Північна Корея). А Республіку Корею, сьогодні ми знаємо під назвою Південна Корея.

Саме розподіл Кореї на дві частини у 1948 році призвело до початку “Корейської війни” у 1950 році, про яку вже згадували. Крім цих події дана карикатура свідчить про політику комуністичних країни, щодо Кореї. Коли Трудова партія Північної Кореї об’єдналась із з однойменною партією Південної Кореї, що перебувала у підпіллі через переслідування американською адміністрацією у єдину Трудову партію Кореї. Дотого ж дана партія співпрацювала із військами Радянського Союзу та Китаю.

Про прихильність до Північної Кореї нам відомо ще із дванадцятого номеру журналу, який вийшов у тому ж 1949 році. На карикатурі під назвою “Навели на гріх та й покинули на сміх” [28, с. 4] зображено чоловіка, який радіє тому, що два батальйони південно-корейських військ перейшли кордони Північної Кореї, їх радісно зустріли населення та місцеві гарнізони потім, потім вони спрямували свої сили вбік до Пхеньяну та врешті-решт відаються в руки народного уряду. На перших трьох зображеннях чоловік веселий, коли слухай цю інформацію по радію, а на останньому засмучений. Можна припустити, що даний чоловік це “дядечко Сем”, тобто образ США, він засмучений тим, що хоч і підтримує війська Південної Кореї, але вони нічого зробити проти військ Північної Кореї не можуть [8].

Розглядаючи причини та саму війну в Кореї учитель під час уроку може використати зазначені карикатури в обговоренні даної теми. Та донести до учнів, через образ Лі Син Мана та “дядечка Сема”, інформацію про перебіг події в той час в країні третього світу (Додаток Р).

Як відомо, за ініціативи США і Великої Британії у складі Іраку, Ірану, Туреччини, Пакистану та Великої Британії у 1955 році було створено воєнно-політичний блок, Оформлений в Багдаді (Ірак).

Багдадський пакт був створений з метою утворення стратегічного союзу між країнами та передбачав наступний ланцюжок: НАТО-Багдадський пакт – СЕАТО, розташованими біля кордонів СРСР та її сателітів, з метою запобігання розширенню радянського впливу на Близький Схід. Після військового перевороту в Іраку у липні 1958 року, Іракська республіка вирішила вийти з Багдадського пакту і ця подія була офіційно оголошена 24 березня 1959 року.

У серпні 1959 року назву Багдадського пакту змінили на СЕНТО (“Організація центрального договору”), а найвищим органом цього пакту стала Рада міністрів країн-учасниць зі зміщенням її розташування в Анкарі, що сталося з 1958 року.

Саме про діяльність цього блоку відомо можна дізнатися із дев’ятого номеру журналу “Перець”, де вміщено карикатуру із заголовком “Чудо дресировки, або Американська допомога країнам НАТО і СЕНТО”. [38, с. 7]. На ній зображено чоловіка із пістолетом на поясі, із палицею. Він замахується на людину, яка балансує на атомній ракеті та тримає на носі мішок грошей. Крім цього, міститься внизу карикатури надпис:

- Тільки на озброєння!

Таким чином, карикатури на яких зображено країни третього світу, мають опосередковане значення для вивчення даної теми на уроках всесвітньої історії. Оскільки, країни, про які було згадано вище, у майбутньому могли нести загрозу сусіднім державам. Тому США та Велика Британія утворили даний блок СЕНТО. Карикатурист зобразив саме американця, який дає кошти цьому блоку бо тривала в той час “холодна війна”. У свою чергу, радянський Союз усіма можливими способами хотів спотворити картину світу, яка стосувалась зовнішньої політики США та діяльності блоку СЕНТО [11].

Слід сказати й про розташування штаб-квартири цієї організації, яка з 1955 по 1958 рік розташовувалася в Багдаді, а після цього, з 1958 по 1979 рік, в Анкарі, Туреччина. Кіпр також відіграв важливу роль для організації СЕНТО через присутність британських військових баз в Акротирі і Декелії, а також через близькість острова до Близького Сходу. Чому, ми згадали про розташування цієї квартири? А тому, що завдяки коштам про які було згадано в карикатурі Американський уряд міг контролювати діяльність СЕНТО і в тому числі місце знаходження цієї штаб-квартири.

Учитель у ході обговорення даної теми повинен зосередити увагу учнів на тому, що будь які утворення такі, як СЕНТО повинні нести мир у світ. Щоб запобігати військовим діям у подальшому. Щоб цікаво було досліджувати це питання, можна застосувати метод **скрайбінгу**—(Скрайбінг, походячи від слова "scribe,"), що означає робити ескіз або нарис, є способом розповіді або пояснення, який супроводжується графічними ілюстраціями, які відображають основний зміст сказаного. Цей метод створює ефект паралельного наслідування, коли ми одночасно слухаємо розповідь і спостерігаємо графічну інтерпретацію цієї інформації.

Головна мета скрайбінгу полягає в тому, щоб полегшити розуміння та запам'ятовування суті нової інформації шляхом використання візуальних засобів. Основна ціль цього методу - передати інформацію у найбільш зрозумілому та привабливому для слухача форматі [9].

Тому саме карикатура підходить, для цього методу, бо це гіперболізоване зображення тих чи інших подій в певний відрізок часу.

У 1962 році виходить досить таки цікава карикатура, яка вміщена у двадцять другому номері журналу. Вона демонструє “Дядечка Сема”, про якого вже згадували раніше, який хоче захопити острівну державу, а та в свою чергу дає відсіч проти нього за допомогою шипів. Він навіть відстрибує в іншу сторону. [39, с. 11]. Та має надпис знизу:

- Без слів.

А й дійсно тут слова зайві, бо ця ілюстрацію демонструє період так званої “Карибської кризи”. 14 жовтня 1962 року розпочалася Карибська криза, яка могла призвести до надзвичайно напружених відносин між Радянським Союзом і США, практично ставши причиною можливого виникнення ядерної війни. Запалом до загострення конфлікту стало виявлення американським розвідувальним літаком U-2 доказів розташування на Кубі радянських ракет середньої дальності, призначених для перевезення ядерних боєзарядів.

Напруженість між СРСР і США з приводу ситуації на Кубі особливо зросла після того, як у квітні 1961 року зазнав невдачі десант, який хотів повалити уряд Фіделя Кастро. Десант складався із кубинських емігрантів, пройшов підготовку в США. Оскільки мета десанту досягнута не була, Кастро остерігався, що США здійнять ще одну спробу інтервенції і звернувся до СРСР по військову допомогу. Наступного року на Кубу прибуло більше 20 тисяч радянських військовослужбовців [7].

Лідер СРСР Микита Хрущов прийняв запрошення від Фіделя Кастро і вирішив розмістити ядерні ракети близько до кордонів Сполучених Штатів, подібно до того, як американські ракети розташовувалися на військових базах поруч із радянськими кордонами, такими як бази в Італії і Туреччині.

На Кубі було розгорнуто всю наявну зброю, включно з ядерною. Після цього були отримані знімки з літака-шпигуна і їх розшифрування. Та президент США Джон Кеннеді оголосив морську блокаду Куби, яка передбачала обшук всіх кораблів, що прямували на острів з метою недопущення туди радянських військ і зброї. Війська НАТО і країн Варшавського договору були переведені в стан постійної бойової готовності.

Під час наступних двотижневих переговорів між Сполученими Штатами та Радянським Союзом, спрямованих на вирішення Карибської кризи, було досягнуто домовленості, які дозволили зменшити загрозу ядерної війни, що на той момент ставала надзвичайно серйозною. Радянський Союз згодився вивести всі свої ракети з Куби та дозволити на територію Куби прибуття інспекторів ООН. У свою чергу, Сполучені Штати погодилися демонтувати

свої ракети в Туреччині протягом півроку і не здійснювати жодних спроб перевороту на Кубі.

Для більш цікавого вивчення даного питання, можна використати метод складання **лепбуку**. Це інтерактивна папка для дітей та особлива організація навчального матеріалу на певну тему.

Щоб його створити, потрібно обрати тему,. Потім скласти план. Тому що лепбук - це не лише сторінки з ілюстраціями. Він повинен бути ретельно спланованим, щоб ефективно організувати інформацію та представити її у захопливому та креативному форматі. Та, врешті-решт, намалювати макет. Необхідно чітко уявити, де і яким чином розмістяться малюнки, кишеньки, вкладки, книжечки та інші складові елементи [5].

Таким чином, у даному підрозділі висвітлено низку локальних конфліктів, які відбувалися в період “холодної війни” допомогою через призму карикатур. Зокрема. згадано про Корейську війну, утворення організації СЕНТО та Карибську кризу, яка могла призвести, до ядерної війни між США та СРСР в ході якої могла загинути людська цивілізація. Крім цього, дослідження було продемонстровано які інтерактивні методи можна використати під час проведення уроку з всесвітньої історії при вивченні тем присвячених періоду «холодної війни».

ВИСНОВКИ

1. Історія створення першої карикатури та її роль в пізнанні тих чи інших подій впродовж XIX-XXI ст. є досить цікавою для дослідження. Бо карикатура це гіперболізоване зображення в якому автор цілеспрямовано створює гумористичний ефект, поєднуючи фантастичні та реальні елементи. Розвиток карикатури, як жанру образотворчого мистецтва пройшло тернистий шлях від зародження у Великій Британії та Франції до розповсюдження по всьому світу в XX ст.

Карикатура є одним із засобів подачі нової інформації для учнів під час проведення уроків історії в 11 класі. З одного боку візуальне джерело може розкрити цікаву інформацію для обговорення в класі. А з іншого боку думки карикатуриста могли бути спотворенні, особливу під час впливу радянської пропаганди на нього в той період часу.

2. Активна діяльність радянської пропаганди розпочалась після Другої світової війни. Бо загострилися відносини між СРСР та США в період “Холодної війни” з 1947 по 1991 роки. Одним з інструментів впливу на людей було використання різних журналів, в нашому випадку сатиричного журналу "Перець". Даний вид преси був популярним серед громадян Радянського Союзу. Він деякий час піддавався критиці радянської влади. Тому, що зображення, що могли завдати шкоди політичній кар’єрі були недоцільними в той період часу.

Так й історія створення цього журналу була неоднозначна, бо він був започаткований в Україні у 1922 році. А ставлення уряду з Москви до українців було здебільшого погане. Але в протипагу цьому журнал “Перець” існував, навіть в період “Холодної війни”. Коли відносини між блоком НАТО, США та третіми країнами були неоднозначними.

3. Після укладення міжнародного договору 4 квітня 1949 року у Вашингтоні країнами Північної Америки та Західної Європи зі спільною метою, щодо об'єднання зусиль для колективної оборони, безпеки та збереження миру в Північноатлантичному регіоні відносини із СРСР ускладнилися. Це було помітно у номерах журналу, де говорилося про те, що даний союз може знищити радянській Союз, як такий.

Деякі країни за думкою карикатуристів фінансова залежали від підтримки з боку США. Цікаво те, що образ Британського лева простежується в початку “Холодної війни” до розпаду СРСР. Бо він є головним символом Великої Британії. І те, що він підпорядковується Дядечку Сему є комічним в той період часу.

4. Зовнішня політика США зсередини по кінець ХХ ст. була досить поширена по всьому світу. Підтримка країн Європи, війна у В'єтнамі та в Кореї, заклало підґрунтя для політичних та військових відносин в негативному ключі з Радянським Союзом. Та зовнішня політика Америки з 1947 року змінилася від напрямку втручання в країни Європи, Близького Сходу, до втручання в 1980-х роках в країни Середнього Сходу. Це було показано в номерах гумористичного журналу “Перець”.

СРСР через карикатури засуджував дії головного ворога у сферах: економіки та політики. Бо розпочалася “Гонка озброєнь”, як один з елементів періоду “Холодної війни”. Дане протистояння могло закінчитися ядерною війною, особливо це питання загострилося після Карибської кризи, яка розпочалась 16 жовтня 1962 року та закінчилася 29 жовтня 1962 року.

5. Локальні конфлікти були також важливим аспектом у процесі нашого дослідження. Вищезгадана Карибська криза позначилися на відносинах Америки із Радянським Союзом, коли розмістили ракети на Кубі. Так і війни у Близькому Сході також загострили міжнародний конфлікт між вищезгаданими країнами, особливо при створенні СЕНТО.

Отже, використання політичних карикатур на уроках історії в 11 класі є одним із цікавих засобів вивчення нової інформації про вплив радянської пропаганди на людей в період “Холодної війни”.

Так, ми підтвердили гіпотезу дослідження, що учні краще засвоять матеріал за допомогою візуальних зображень, а саме через номери сатиричного журналу "Перець" ніж просто прочитають про це на сторінках шкільних підручників чи почують зі слів учителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. “Війна ідеології” як пропаганда часів холодної війни вплинула на формування сучасних ідентичностей США та Росії ? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://surl.li/krvaq>
2. Американський Дядько Сем — хто він такий та що це означає. Режим доступу до ресурсу <https://tut-cikavo.com/kultura/krylati-frazy/629-amerikanskij-dyadko-sem>
3. Війна у В'єтнамі 50 років по тому: сім причин, чому США програли
Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-65102977>
4. Гегемонізм. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-28941>
5. Голодюк Л. Моделювання уроку у площині використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання / Л. Голодюк. – Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. – Випуск 108. – Кіровоград, 2009. – С. 186 – 192.
6. Дванадцять інноваційних технологій в освіті: що українцям можна запозичити просто зараз. Режим доступу до ресурсу <https://osvitoria.media/experience/12-innovatsijnyh-tehnologiyi-v-osviti-shho-ukrayintsyam-mozhna-zapozychyty-prosto-zaraz/>
7. Деревенко А.В. Використання політичних карикатур як джерела вивчення “Холодної війни” в старшій школі (на матеріалах журналу “Перець”). Режим доступу до ресурсу http://www.ndu.edu.ua/storage/styd_visnuk/visnuk_stud_tov_28_2023.pdf
8. Дядько Сем // Універсальний словник-енциклопедія. — 4-те вид. — К. : Тека, 2006
9. Желіба О. Сучасні інформаційні технології при викладанні фахових дисциплін (історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін). [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу <http://surl.li/obgna>

10. Желіба О.В. Урок історії: спроба відповіді на виклики сьогодення // Історія в рідній школі. – 2015. - №4. – С. 15-18. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/219/1/43624846.pdf>
11. Здоровега В. Розвиток чи його імітація? / В. Здоровега // Літературна Україна, 7 квітня 1967 року. — С. 3.
12. Історія карикатури у Європі. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу <https://www.dw.com/uk/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8-%D1%83-%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%D0%B9-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D1%96/a-18186121>
13. Карикатура // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 1 : А — Л. — С. 462.
14. Карикатура // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 1 : А — Л. — С. 462.
15. Карикатура суть та види. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу <http://estetica.etica.in.ua/karikatura-sut-ta-vidi/>
16. Ковінька О. Розквітає сатира чи ... одмирає? / Олександр Ковінька // Прапор, № 2, 1968. — С.93-94
17. Коміренко. І.Д. Організація Центрального договору // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. — К.:Знання України, 2004 — Т.2 — 812с.
18. Накидання власної думки // Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. — Буенос-Айрес, 1961. — Т. 4, кн. VIII : Літери Ме — На. — С. 1070
19. Стельмах. С. П. Методологія історії, методологія історичної науки // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та

- ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2009. — Т. 6 : Ла — Мі. — С. 621. — 784 с.
20. Федік Ю.М. Роль політичних карикатур та їх специфіка у сучасних англomовних медіа. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2022/02/httpsdoi.org10.31174SENDPh2021260IX7604.pdf>
21. Цей день в історії. “Карибська криза”. Режим доступу: <https://www.jnsm.com.ua/h/1014M/>
22. Що таке карикатура ? [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу https://www.seotm.com/ua/blog/chto_takoe_karikatura.html
23. Журнал «Перець». 1949 рік випуск №2, с. 3 Режим доступу: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1949_02/?page=3
24. Журнал «Перець». 1949 рік випуск №8, с. 2 Режим доступу: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1949_08/?page=3
25. Журнал «Перець». 1949 рік випуск №9, с. 4 Режим доступу: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1949_09/?page=2
26. Журнал «Перець». 1949 рік випуск №10, с. 3 Режим доступу: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1949_10/?page=3
27. Журнал «Перець». 1949 рік випуск №11, с. 7 Режим доступу: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1949_11/?page=1

28. Журнал «Перець». 1949 рік випуск №12, с. 4 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_194_9_12/?page=3
29. Журнал «Перець». 1949 рік випуск №12, с. 5 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_194_9_12/?page=2
30. Журнал «Перець». 1949 рік випуск №12, с. 7 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_194_9_12/?page=1
31. Журнал «Перець». 1949 рік випуск №24, с. 4 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_194_9_24/?page=3
32. Журнал «Перець». 1950 рік випуск №4, с. 7 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_195_0_04/?page=1
33. Журнал «Перець». 1952 рік випуск №6, с. 11 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_195_2_06/?page=1
34. Журнал «Перець». 1952 рік випуск №8, с. 5 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_195_2_08/?page=4
35. Журнал «Перець». 1952 рік випуск №8, с. 11 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_195_2_08/?page=4

- https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_195_2_08/?page=1
36. Журнал «Перець». 1957 рік №2 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_195_7_02/
37. Журнал «Перець». 1961 рік випуск №3, с. 11 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_196_1_03/?page=1
38. Журнал «Перець». 1962 рік випуск №19, с. 7 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_196_2_19/?page=2
39. Журнал «Перець». 1962 рік випуск №22, с. 11 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_196_2_22/?page=1
40. Журнал «Перець». 1968 рік випуск №3, с. 9 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1968_03/?page=1
41. Журнал «Перець». 1968 рік випуск №4, с. 11 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_196_8_04/?page=1
42. Журнал «Перець». 1968 рік випуск №5, с. 11 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_196_8_05/?page=3

43. Журнал «Перець». 1968 рік випуск №6, с. 10 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1968_06/?page=3
44. Журнал «Перець». 1979 рік випуск №3, с. 10 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1979_03/?page=3
45. Журнал «Перець». 1979 рік випуск №18, с. 14 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1979_18/?page=1
46. Журнал «Перець». 1980 рік випуск №7, с. 13 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1980_07/?page=1
47. Журнал «Перець». 1980 рік випуск №13, с. 1 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1980_13/
48. Журнал «Перець». 1980 рік випуск №13, с. 14 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1980_13/?page=1
49. Журнал «Перець». 1981 рік випуск №3, с. 14 Режим доступу:
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1981_03/?page=1
50. Журнал «Перець». 1982 рік випуск №3, с. 3 Режим доступу:
<https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD>

[%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1982_03/](https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1982_03/)

51. Журнал «Перець». 1982 рік, №23, с. 1 Режим доступу:

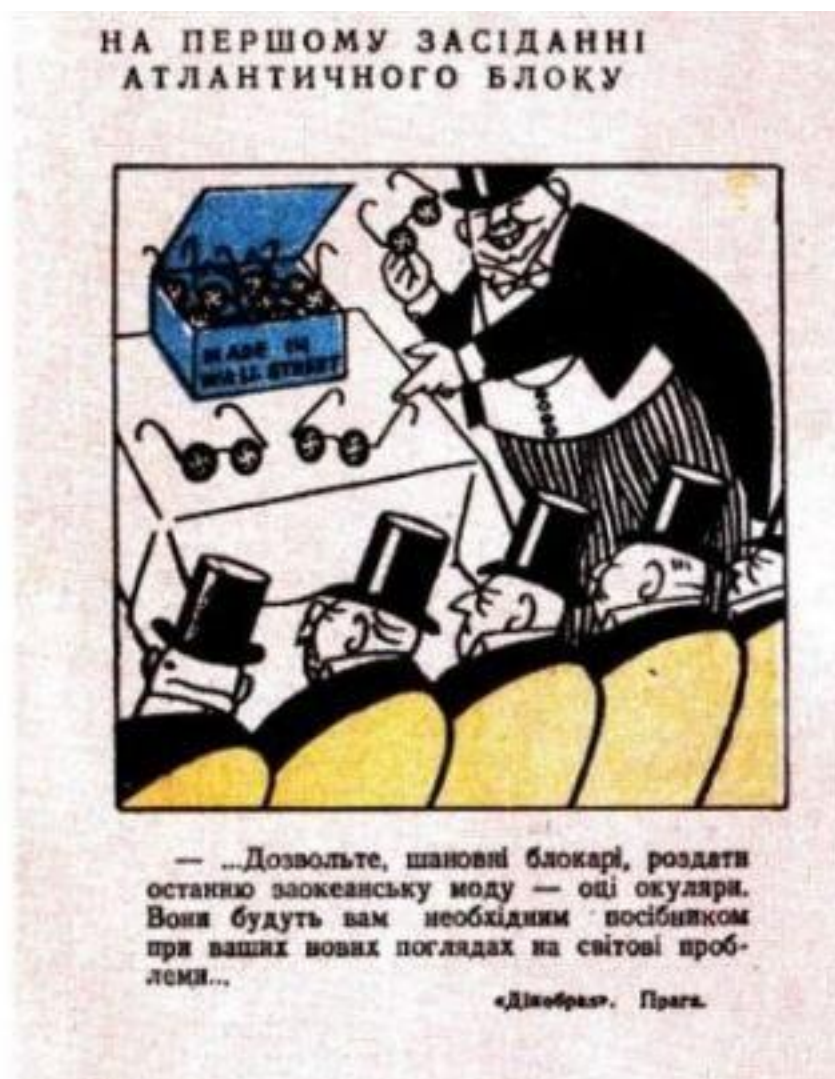
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1982_23/

52. Журнал «Перець». 1983 рік, №15, с. 1 Режим доступу:

https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1983_15/

ДОДАТКИ

Додаток А

На першому засіданні атлантичного блоку

Джерело: Журнал «Перець», 1949 рік № 9

Додаток Б

Джерело: Журнал «Перець», 1949 рік № 11

Годящий

Джерело: Журнал «Перець», 1949 рік № 12

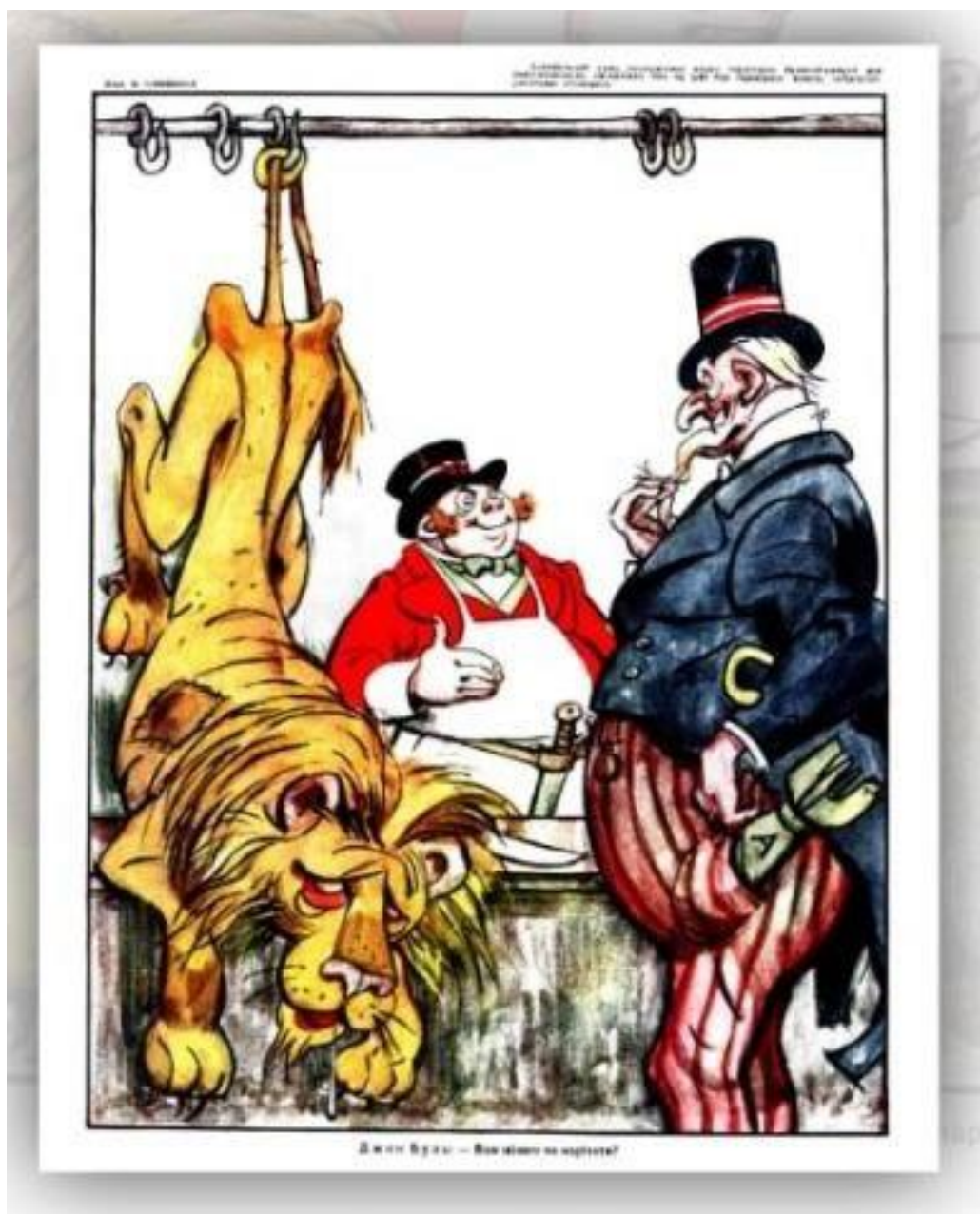
Додаток Г

Джерело: Журнал «Перець», 1952 рік № 8

Додаток Д

Джон Буль: - Вам цілого чи нарізати ?

Джерело: Журнал «Перець», 1961 рік № 3

Додаток 3

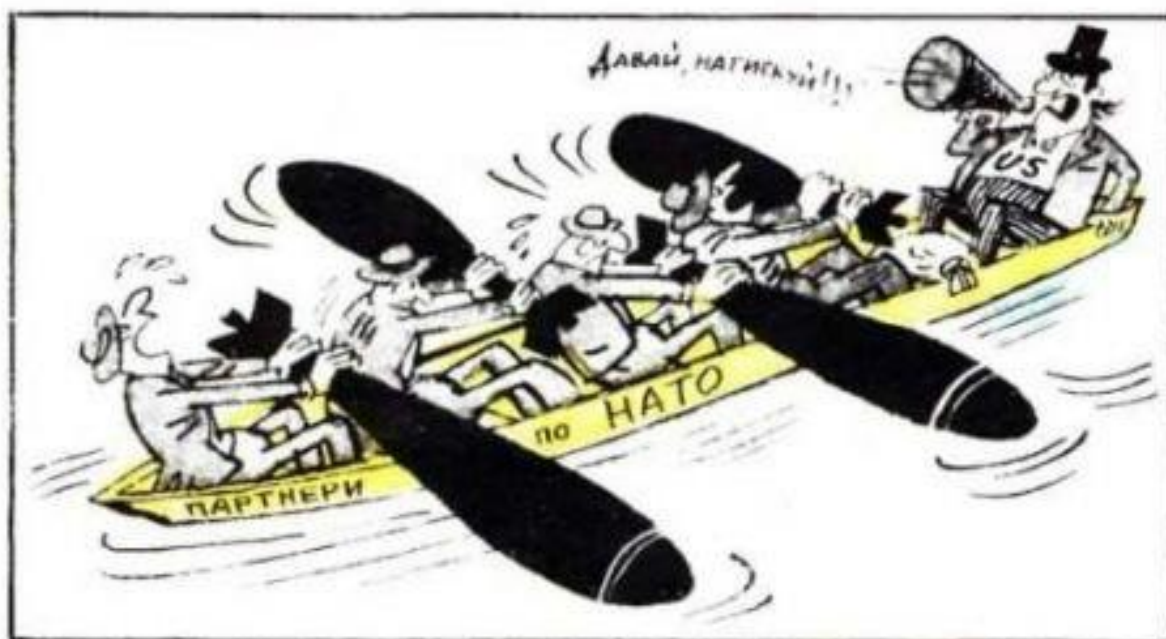

Сучасні ідолопоклонники

Джерело: Журнал «Перець», 1979 рік № 3

Додаток Ж

Штовхання ядра.

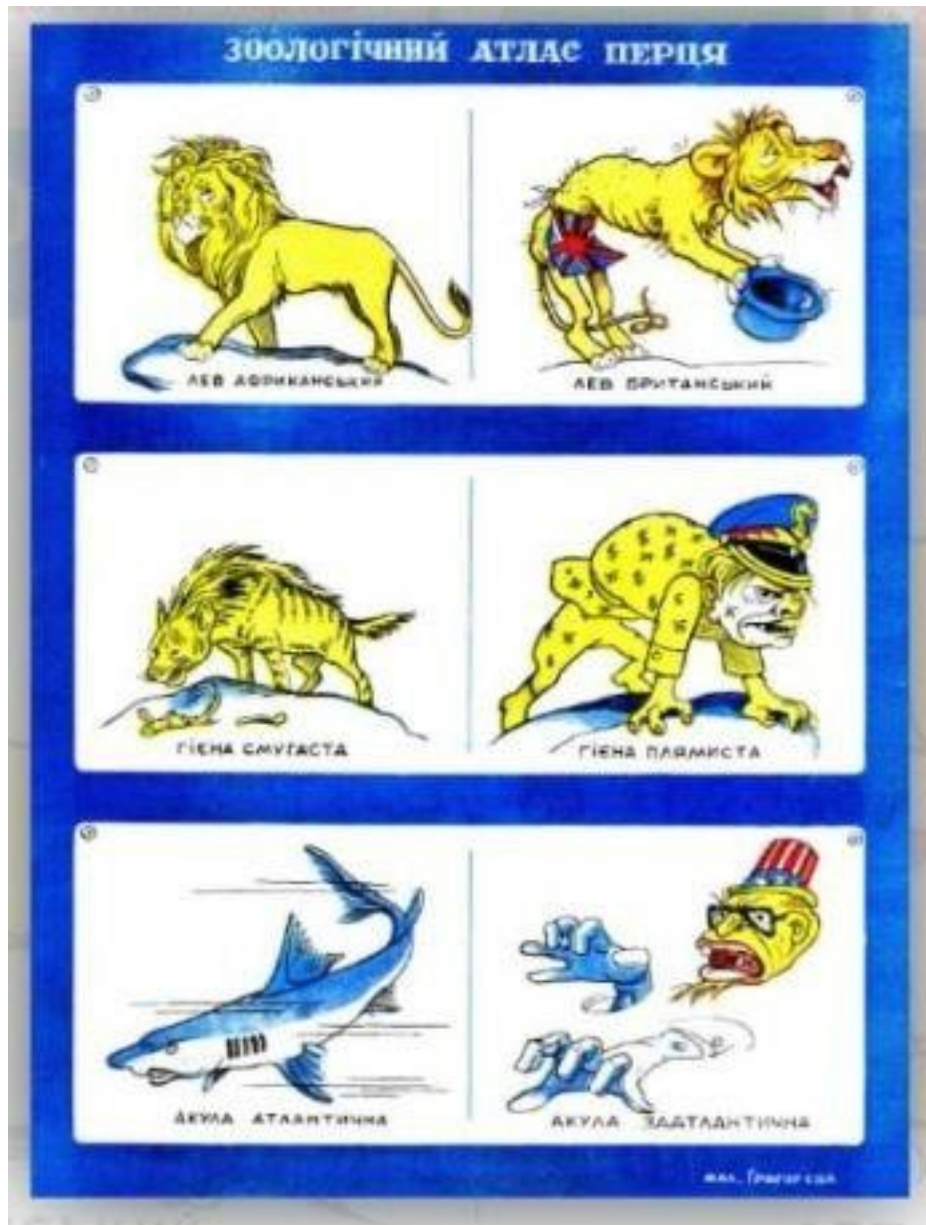

Академічне веслування.

Джерело: Журнал «Перець», 1980 рік № 13

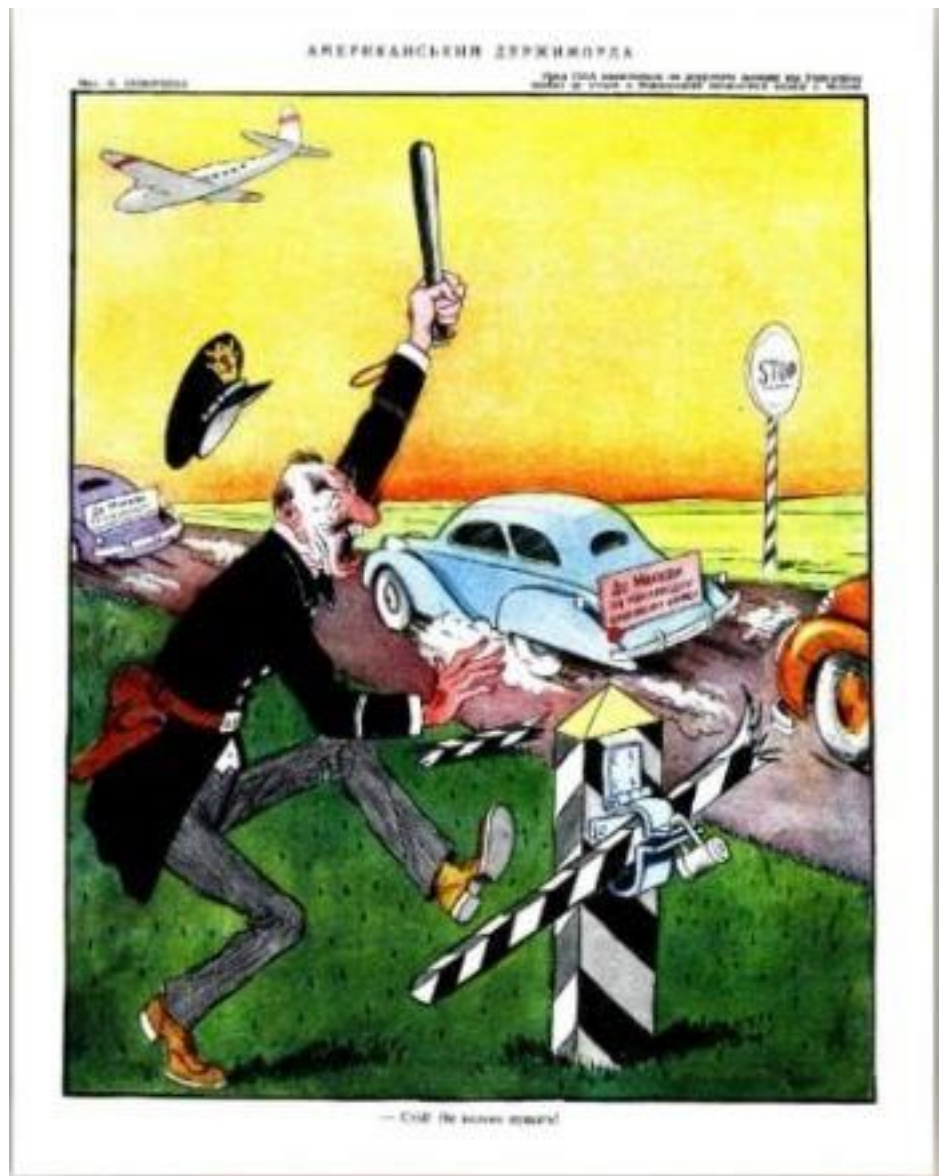

Додаток К

Зоологічний атлас Перця

Джерело: Журнал «Перець», 1950 рік № 4

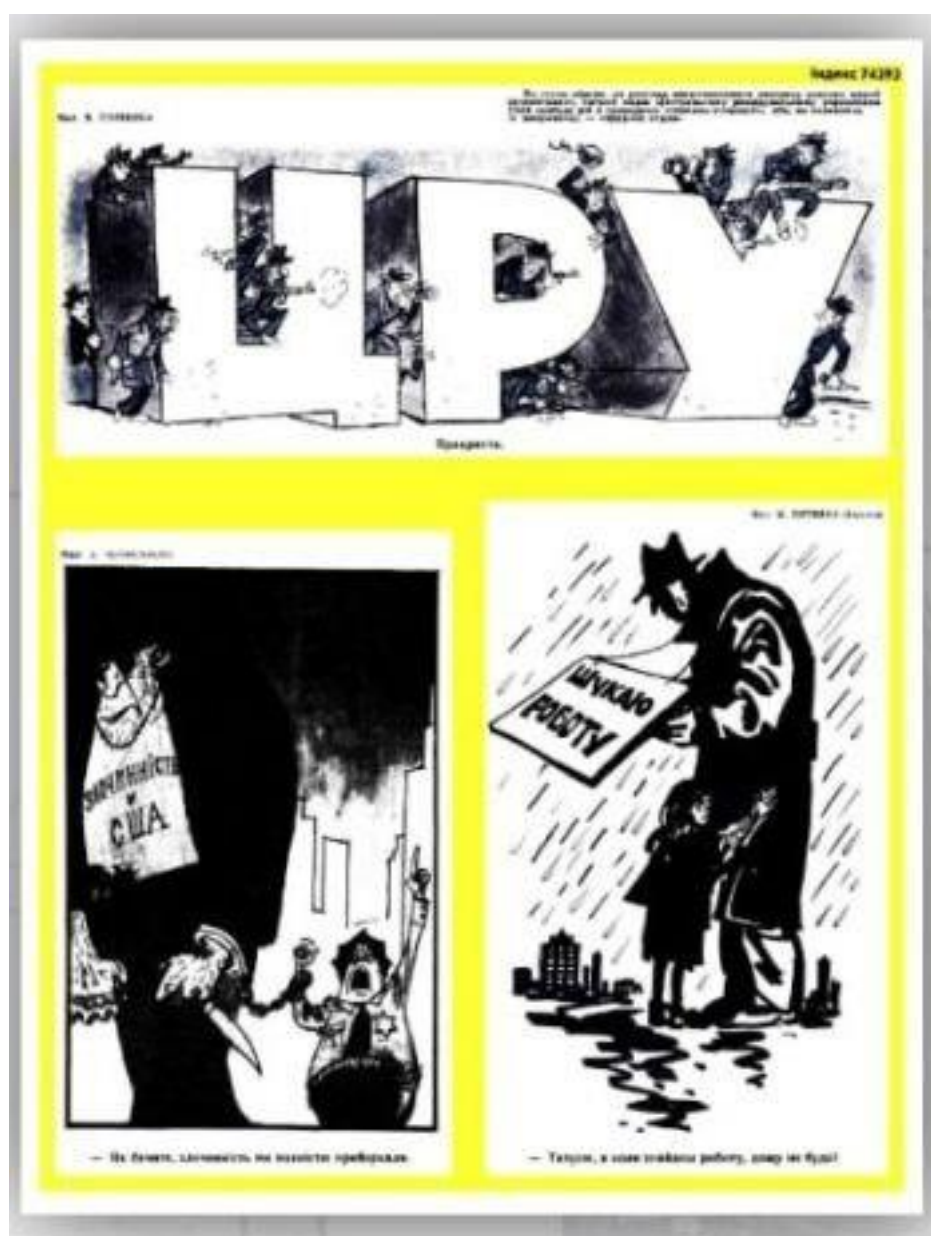
Додаток Л

Американська держиморда

Джерело: Журнал «Перець», 1952 рік № 6

Додаток М

Прикриття

Джерело: Журнал «Перець», 1979 рік № 18

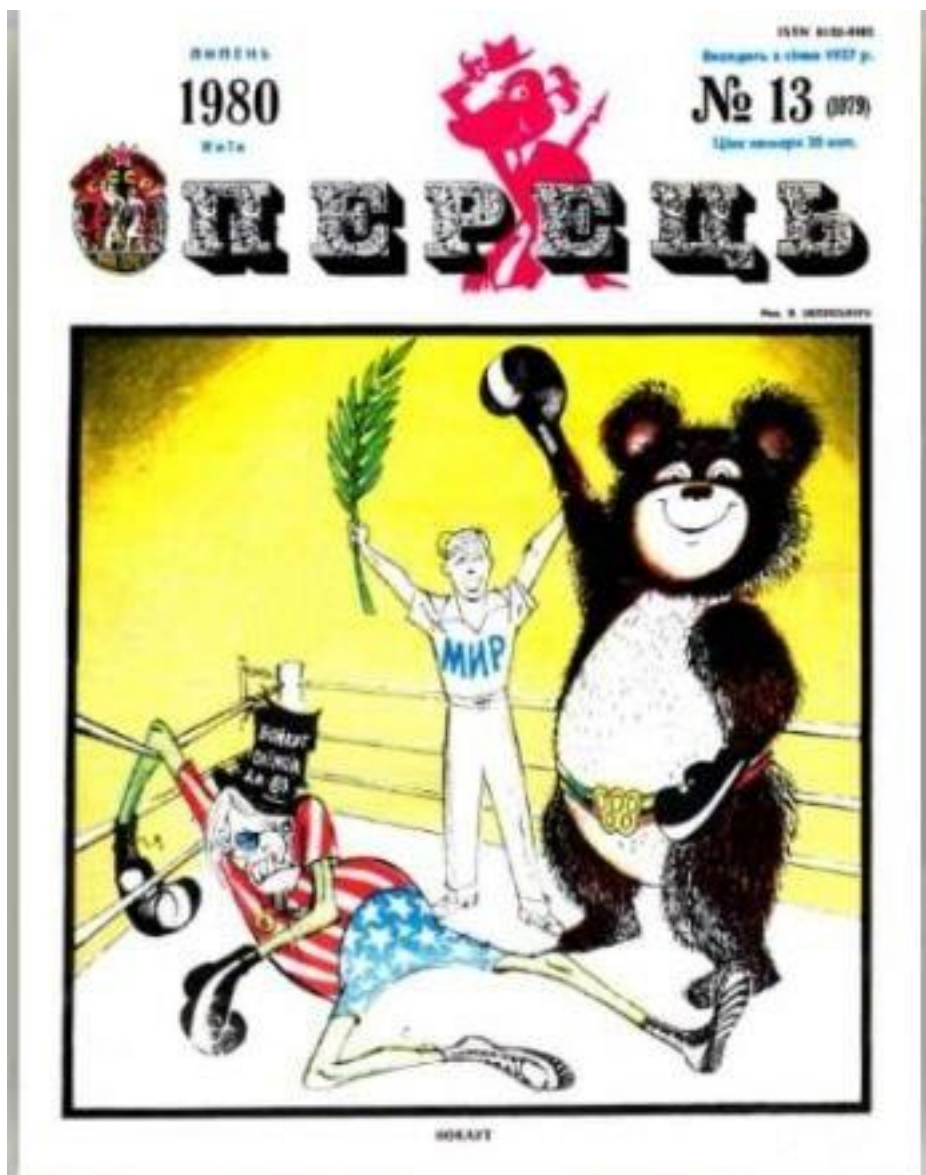

Американський мулла і його мечеть

Джерело: Журнал «Перець», 1980 рік № 7

Додаток О

Нокаут

Джерело: Журнал «Перець», 1980 рік № 13

Додаток Р

Навели на гріх та й покинули на сміх

Джерело: Журнал «Перець», 1949 рік № 12